Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

HÆRENS ARKIV.

Norge og Danmark — Danmark og Norge

AV A. C. DROLSUM
OVERBIBLIOTEKAR

KRISTIANIA 1924
JACOB DYBWADS FORLAG

NORGE OG DANMARK —
DANMARK OG NORGE

NORGE OG DANMARK — DANMARK OG NORGE

AV A. C. DROLSUM
OVERBIBLIOTEKAR

KRISTIANIA 1924

JACOB DYBWADS FORLAG

Denne brochure er en gjennemset og paa enkelte steder utvidet gjengivelse av artikler, som stod i *«Aftenposten»* fra 1ste december 1923 til mars 1924.

Fabritius & Sønners boktrykkeri, Kr.a

EDVARD HOLM

IN MEMORIAM

I.

Den politiske situation i Europa er faretruende. Sammenhold mellem de 3 nordiske riker er derfor av største vigtighet, og alt bør gjøres for at opklare vor forstaaelse av hverandre. Som et led i dette arbeide bedes disse mine artikler optat.

* * *

Opfatningen av vort forhold til Danmark er i den store almenhet saa misvisende som mulig. Gang paa gang støter man paa den overfladiske betraktning, at vi skal springe over de 434 aar fra 1380 til 1814. Dette er en historisk gjenganger fra Wergelandstiden, da man ogsaa talte frisk væk om, at vor gamle sagatid og vor nye selvstændighet i 1814 passet sammen som det ægte lødige metal, naar det uægte mellemled var fjærnet: ogsaa da var der nogen, som trodde, at et folk kan løpe fra sin fortid! Aa nei, det k a n man ikke, og det b ø r man ikke heller; man degraderer bare sit eget folk ved saadant. Vi har desuten mange store minder, som vi snart skal se, at mindes og at hævde ogsaa fra hin foreningstid.

Og som i Norge saa ogsaa i Danmark, ogsaa der er misforstaaelserne mange og svære. Vi trænger

derfor paa begge sider til at ta vore opfatninger i denne sak under revision — til gavn for den fremtidige forstaaelse.

* * *

Det er ikke nok, at man læser, og kanske ogsaa lærer fædrelandets historie, som det vanlig sker, saaledes at man bare opfatter de mange enkeltheter. Man maa ogsaa faa øie paa de store utviklingslinjer. Men hermed gaar det nok ofte saa, at baade lærere og lærlinger «ikke ser skogen, men bare trær.»

Den hele sak maa altsaa løftes op til et høiere stade, saa man faar det store overblik over det hele tidsrum. Det skal da vise sig, at foreningen har bragt baade Norge og Danmark sin store vinding, den nemlig, at vi idag er selvstændige folk. Uten denne forening hadde ingen av os kunnet berge sin selvstændighet.

* * *

Altsaa først: hvorledes blev Norge forenet med Danmark? Det skete saa at sige i al stilfærdighet, men paa den for Norge ærefuldeste maate, idet dets kronprins Olaf, kong Haakon VI's og dronning Margrete Valdemarsdatters søn, som i 1376 efter sin morfars død var blevet valgt til Danmarks konge, i 1380 ogsaa blev Norges konge som rikets rette arving. Norge var og blev efter sin landslov et arverike. Men da det ene kongehus utdøde efter det andet, maatte der kongevalg til ved de leiligheter,

likesaa ved Kristian II's flugt fra sine riker i 1523, uten at dette dog betok Norge dets karakter av et arverike, for landsloven bestod uforandret.

Det blev til ulykke for os, at vore konger under foreningen med Danmark til stadighet tok ophold utenfor landet. Hermed flyttede saa at sige ikke alene al riksstyrelse ut av landet — til sine tider ophørte den faktisk[1]) — men dermed blev ogsaa hovedsætet for vor forbindelse med det dannede Europa, vort kulturmæssige fremskridtsmidtpunkt, kongens hof, lagt langt utenfor vore egne grænser. Dette var dengang baade styrelsens og dannelsens centrum i en grad, som man i nutiden har vanskelig at forstaa. Det var det eneste sted, den eneste skole, hvor landets bedste ungdom kunde opøves i statstjeneste, baade den civile og militære. Adgangen til den blev saa at sige stængt for Norges høibyrdige ungdom ved denne flytning. Og netop for Norge maatte en saadan forandring bli saa meget fordærveligere, som kongedømmet her — efter kong Sverres og hans efterfølgeres system — hadde naaet en ganske anden og mere konsekvent utvikling, stod paa en meget bredere basis og som næsten et enevælde i en meget mere ledende stilling end baade i Danmark og Sverige. Man erindre bare, at vort kongedømme var arveligt, mens de to andre lande var valgmonarkier, hvor kongens magt var indskrænket av en mægtig adel.

Disse forhold forklarer mere end noget andet

---

1) Der manglede her i norden dengang ordentlige veie og alt postvæsen.

den store nedgang som Norge rammedes av ut gjennem det 14de, 15de og 16de aarhundrede.

Herunder forfaldt ogsaa landets værn. Kongens hird, værnets faste kadre, forsvandt, og noget nyt traadte ikke istedet. Efter hine tiders forhold skulde adelen, den eneste del av folket, som fik nogen militær opdragelse og indsigt, ha utfyldt den ledige plads. Men borgerkrigene og særlig kong Sverres og hans ætlingers system hadde grundig ryddet op i den og svækket den i høi grad, og nogen nydannelse av betydning kunde heller ikke foregaa ut igjennem det 14de aarhundrede. Folket kom derfor til at mangle nationale førere. Men — naar saltet har mistet sin kraft, hvormed skal der da saltes! Og vort folk savnede ikke blot førere, saaledes som det kan hænde ethvert folk i dets magre aar, for en kortere tid eller et enkelt slægtled, men vi savnede dem slægtled efter slægtled: Dyrtiden paa ledende mænd var bleven permanent i Norges land. Dermed var vor politiske og nationale nedgang for aarhundreder beseglet.

Det er derfor ikke at undre sig over, at landet var aldeles ute av stand til at øve nogen aktiv og varig indflydelse paa sin politiske stilling, ogsaa naar leiligheten tilbød sig, som efter Kristian I's død (1482), ved Kristian II's forsøk paa at vinde sine riker tilbake (1531—1532) eller under Grevefeiden (1534—1536). Og heller ikke var det til at undgaa, at den danske adel gjennem sit riksraad og den fælles konge usurperte sig en indblanding i Norges styrelse, som ofte var til dets store skade, og hvorover man altid her har beklaget sig. De første kon-

ger av det oldenborgske hus var desuten lette nok at paavirke i denne henseende; men senere blev det jo anderledes. Det kulminerte dette paatryk med det løfte, som den danske adel avtvang kong Kristian III. paa stændermøtet i Kjøbenhavn 1536, at Norge ikke mere skulde være eller hete et kongerike for sig selv, men et «ledemod av Danmarks rige og under Danmarks krone til evig tid.» Dette løfte blev dog ikke indfriet. Det var knyttet til en betingelse, som ikke indtraadte, nemlig en mulig erobring av Norge, og det blev ikke gjentat i de følgende haandfæstninger. Det var datidens nordmænd ganske ubekjendt og blev først offentliggjort henved halvtrediehundrede aar senere (1778). Og allerede i 1548 lod Kristian III. sin søn Fredrik hylde i Oslo som norsk tronfølger og stadfæste «St. Olavs og Norges lov, privilegier og rettebøter.»

Ved reformationens indførelse blev bisperne ombyttet med protestantiske «superintendenter» og derved svækkedes det norske riksraad i den grad, at det helt forsvandt i sin gamle skikkelse. Det kan siges, at det atter fremtraadte i en endog kraftigere organisation under kongens egen ledelse som «Stændermøter» og «Herredage» like fra 1548 av. Det fortjener at mærkes, at der til disse stændermøter ogsaa indkaldtes repræsentanter for bønderne, likesom da bondestanden i Norge i det hele indtok en ganske anden stilling end i Danmark.

Medens det saaledes gik stærkt tilbake med Norges politiske selvstændighet, forberedtes et omslag langsomt men sikkert paa et andet omraade: Hanseaternes magt var knækket i Grevefeiden, og der

kunde atter skapes en livskraftig norsk handelsstand. Da saa hertil kom, at trælasthandelen omtrent fra samme tid kom i et helt nyt spor ved anlæg av sagbruk med vandkraft, gik landet stærkt frem i økonomisk henseende, og derved blev grundlaget i høi grad styrket ogsaa for en national-politisk gjenfødelse. Saaledes nærmede vi os det store omslag, som kom med kong Kristian den IV.

II.

Kong Kristian den IV. var den første av de oldenborgske konger, som hadde en personlig og varm interesse for Norge. Han var født 1577 og var altsaa bare 11 aar, da hans far Fredrik II. døde. Han fik en meget omhyggelig opdragelse baade i legemlig og boklig henseende. Han var vel øvet i vaabenfærdighet, var en fortrinlig rytter, en god jæger og en vel opøvet sjømand. Han var en høireist og statelig skikkelse og dertil yderst modig og uforfærdet. Han var meget sprogdygtig, talte tysk og latin (tidens diplomatiske sprog), noksaa godt ogsaa fransk og italiensk og førte dertil en god pen, som hans breve noksom viser. Han var desuten en meget dygtig tegner, som hans utkast til skibe og bygninger viser; dertil musikalsk og selv utøvende. Han var den mest vellærte konge, Norge nogensinde hadde hat, lærdere endog end selve klerken kong Sverre. Til dette skal endnu føies et væsentlig træk: han var meget utholdende i alt, hvad han foretok sig.

Denne konge var saa ofte som muligt paa reiser i Norge, personlig iagttagende og indgripende. Man

regner, at han har opholdt sig her snart længere, snart kortere, under 30 reiser. Av alle disse var den han foretog i 1599 en av de betydningsfuldeste. Det gjaldt nemlig da at hævde den norske krones urgamle høihetsret over Nordland og Finmarken med den tilstøtende ishavskyst mot øst samt over «Nordhavet», det som i vor tid kaldes «Det norske hav» og endnu meget sydligere. Selve reisen var en betydelig sjømandsdaad[1]) og farefuld nok for store skibe, saa uopmærket som farvandet var. Det var nemlig en hel eskadre paa 8 orlogsskibe under anførsel av kong Kristian selv ombord paa skibet «Victor», som hadde samlet sig i Flekkerøhavnen og gik under seil derfra 22. april. Den 11. mai kom han til Nordkap, den 14. til Vardø; 3 engelske og 2 hollandske skibe, som hadde drevet ulovlig fiske, blev erklæret for gode priser og under ny besætning indlemmede i eskadren. Kongen undersøkte selv alle havner like til øen Koldin ved Kolahalvøen; hans eget skib stødte paa grund, mistede straakjølen og var i fare for at synke, men naade omsider en sikker havn, hvor det blev kjølhalet og repareret for hjemreisen. Grænserne mellem den norske og russiske ishavskyst blev avmærket under Kongens eget tilsyn. Stormende veir splittede eskadren paa seiladsen sydover, men 21. juni samledes den igjen i Bergen,

---

1) Det kan bl. a. maales paa den expedition, som foretoges i 1810, bestaaende av 2 brigger og 3 kanonskonnerter under premierl. J. N. Müller (den senere norske viceadmiral) for at beskytte det nordligste Norge mot engelske kapere og kornhandelen med Rusland. Den omtales nemlig som en betydelig sjømandsbedrift.

og den 13. juli var Kongen igjen i Øresund. Reisen hadde altsaa krævet omtrent 3 maaneder.

Denne reise er omtalt saavidt utførlig, fordi det har været nok saa almindelig her tillands at opfatte den som en lystreise, som Generalkaptein Kristian Fredriksson foretog sig. Den var tvertimot, som det jo ogsaa fremgaar av det anførte, av alleralvorligste art. Og det inkognito, han som nævnt paalagde sig, var det ham saa magtpaaliggende at se overholdt, at der blev sat livsstraf for alle paa eskadren for at nævne ham anderledes. Saken hadde nemlig sin meget storpolitiske side, og det var av vigtighet at holde kongens togt til de fjærne farvand hemmelig.

Allerede længe var der gjort overgrep baade fra Rusland og Sverige paa det norske omraade, og der var desværre fra den norske krones side ikke vist tilstrækkelig opmærksomhet. Men efter Sveriges fred 1595 med Rusland i Téusina (Täysinä i Ingermanland) tok dette spørsmaal en meget alvorlig vending. Kong Karl IX. fik her avstaat til sig «Ruslands ret i distrikterne fra Østerbotten til Varanger» og krævede nu skat for sig av formentlige tidligere russiske og nu svenske lapper like til langt søndenfor Tromsø. Dette laa bak togtet til Norges ytterste nordlige grænser. Allerede aaret før dette hadde kongen omordnet embedsforholdene der nord, saa opsynet mod overgrep utenfra blev betydelig skjærpet. Men den svenske konge gik videre; han byggede et blokhus i Alten og antok ved sin kroning i 1607 titel av «Konge over lapperne i Nordlandene», og tilstod i 1608 Gøteborgerne ret til at seile paa det nordligste Norge. Hertil kom saa endel stridigheter

om handelen og skibsfart i Østersjøn, hvor ogsaa Karl IX. var meget paagaaende. Kristian IV. var ikke den mand, der lot sig byde saadant. Men da baade det svenske og det danske riksraad arbeidet for freden, gik det endnu nogen aar, saa at det først kom til krig vaaren 1611. Det blev den saakaldte Kalmarkrig 1611—1613.

Her i landet er der ofte talt om Danmarks krige i langt bortliggende egne som Norge egentlig uvedkommende. Som man ser var Kalmarkrigen hovedsakelig en krig for den norske krones rettigheter. Den endte med Kristian IV's seier ved freden i Knærød i Halland (20. januar 1613): Sveriges konge opgav her bl. a. titelen «Konge over lapperne».

Under denne krig hadde det tilfulde vist sig, hvor daarlig det stod til med Norges landsforsvar. Kongen traf derfor allerede aaret efter fredsslutningen forføining til at tilveiebringe en hær av landets egne sønner. Under 17. november 1614 blev det bestemt, at der skulde av odelsbønder og kronens leilændinger utskrives 2100 mand, fordelte paa 3 regimenter. Dette blev imidlertid bare et tilløp. De av kronen anskaffede vaaben blev snart solgte til bønderne.

Men endnu stærkere krav til forsvaret meldte sig snart igjen. Kristian IV's nederlag i 30-aarskrigen (i 1626 ved Lutter am Barenberg) førte til, at Tillys og Wallensteins tropper naade Østersjøn og oversvømmede Jylland; Wallenstein vilde være «generalissimus baade tillands og tilvands». Norge fik derfor allerede 18. jan. 1628 en ny «krigsordinants», som indførte det «lægdssystem», der bestod i lang tid.

Fire fulde gaarde lagdes i lægd, som skulde stille 1 fotsoldat («knegt»). Dette blev 6243 foruten officererne, fordelte paa 5 regimenter og 3 kompanier («fähnlein»). Dertil kom 14 kjøpstadskompanier. Dette var efter tidens forhold et nok saa respektabelt tiltak, især da ogsaa kystværnet like fra 1618 hadde været gjenstand for kongens særlige omhu: ledingsskuterne blev ombyttede med «galeier», hvorav han i 1624 hadde mønstret 38 ved Staværn. Det blev dengang ogsaa bestemt, at der skulde bygges blokhuse ved indløpene til Marstrand, Kristiania, Langesund, Flekkerø, Bergen og Trondhjem. Ogsaa vardehold og vardevakt blev atter bragt iorden. Men — som sædvanlig kom hæren efter fredsslutningen i 1629 atter i stort forfald.

Nye farer var imidlertid at vente. Trediveaarskrigen raste fremdeles, Sveriges makt var voxet overordentlig, og det saa meget mere truende ut for Norge end under den i 1629 endte krig.

Efter forskjellige forberedende skridt i 1638—1640 blev da «land-milicen» i 1641 paanyt ordnet, i det væsentlige paa grundlag av bestemmelserne i 1628. Regimenternes antal blev dog nu 6. Dertil kom 3 kompanier rytteri, 2 søndenfjelds, 1 nordenfjelds og desuten gjordes av de 3 grænseregimenter (baahusiske, akershuske og trondhjemske) 500 mand infanteri beredne som «dragoner». Fæstningerne, hvorav man hadde: Baahus (rikets daværende hovedfæstning), Marstrand, Fredriksstad, Akershus, Flekkerø, Bergenhus, Trondhjem, Vardøhus, Vingers skanse og Frøsøens skanse i Jæmteland, hadde besætninger av hvervede folk og var av væsentlig be-

tydning for forsvaret, da de i det hele tat svarte nogenlunde til tidens og forholdenes krav. Til besætningstropperne maa ogsaa regnes de 15 kjøpstadskompanier (et stavangersk var kommen til).

Denne vor første faste hærordning i den nye tid er skildret saavidt utførlig, fordi den er den grundvold, hvorpaa alle senere ordninger hviler. Folkets mængde fandt de med denne nye ordning forbundne byrder, baade de personlige og de økonomiske ytterst trykkende, og hadde det gaat efter dens vilje, var den hele hær bleven avskaffet. Men et lands regjering er ikke bare til for at lette folkets byrder, den skal først og fremst passe paa alle dets interesser, og av disse er selvstændighetens bevarelse den vigtigste. Kong Kristian den fjerde stod fast. Den nye hærorden blev holdt i hævd, og da hans svigersøn Hannibal Sehested i 1642 blev Norges statholder, fik han ogsaa den bedste medhjælper i denne henseende. Med sit skarpe politiske blik saa statholderen, at krigen med Sverige, som nu var blit en stormakt, var uundgaaelig, og i motsætning til sine famlende kolleger i det danske riksraad forstod han ogsaa, at det ikke saa meget var hærens størrelse, men meget mere dens organisation, øvelse og befal det kom an paa. Kort før krigen brøt ut, blev derfor den norske hær forsynet med øvede, krigsvante befalingsmænd; bl. a. blev der, i mangel av dertil skikkede indenlandske mænd, i Nederlandene hvervet 272 officerer og underofficerer, som ankom i juni 1644. Han fik ogsaa hæren øket med to hvervede regimenter, et fotregiment og et rytterregiment. Vaaren i nævnte aar bestod saaledes den hele styrke av 9900 mand. Naar

man nu betænker, at i 30-aarskrigen drog selv en feltherre som Turenne i felten med ikke større hær end 6000 mand, saa vil man forstaa, at der for Norge var gjort et mægtigt fremskridt.

Krigen brøt ut sidst i 1643, idet den svenske general Torstenson uventet faldt ind paa den jydske halvø. Men hvor ny den norske hær end var, forskjellen mellem denne krig og de tidligere var dog aapenbar, for ikke bare blev vi forskaanet for betydeligere fiendtlige indfald, men kampen blev for en stor del ført over paa den anden side av grænsen, hvor den norske hær tilkjæmpet sig seiren ved Bysjøn syd for Eda kirke 22. dec. 1644. Venersborg blev indtat og Gøteborg beleiret, mens av de norske byer ingen blev tat, og bare Oddeval (Uddevalla) alvorlig truet. Ogsaa i det nordenfjeldske gik det likesaa: et indfald i Jæmteland blev avvist og baade denne landsdel og Herjedalen dækkedes av de norske tropper. Det var dog bare sekundære angrep, som rettedes mot Norge, hovedangrepet blev gjort mot Danmark, hvis hær dengang var meget slettere end Norges.

Baade Danmarks og dermed Norges selvstændighet var i den ytterste fare. Der var fiendtlige storplaner om en fuldstændig deling av vore riker. Da var det, at kong Kristian IV. reddede dem med sin stærke og stolte orlogsflaade, som ogsaa Norge hadde en saa stor andel i: I sjøslaget i Listdyb ved Slesvigs vestkyst (16. mai 1644) slog han en svensk-hollandsk flaate, som 8 dage senere av en anden del av kongens flaate blev saa ilde medtat, at den maatte søke tilbake til Holland. Det hadde været den fiendt-

lige flaates maal at føre svenske tropper over til de danske øer, en stor fare var altsaa da avværget. Men den kom kort efter igjen i større skikkelse. Den 1. juni var den svenske hovedflaate paa 40 orlogsskibe stukket i sjøen med samme maal; nu skulde Torstensons tropper føres til Sjælland, men han var ikke rigtig færdig, da flaaten kom og planen maatte utsættes. Derved fik kong Kristian tid til at kaste sig imellem. Den 29. juni seilede han fra Kjøbenhavn, og 1. juli kom han i kamp med fienden i det farvand, som kaldes Kolbergerheide i den sydøstlige del av Kielerbugten. Kongens flaate var lidt stærkere end den svenske. Med sin sædvanlige uforfærdethet deltok kong Kristian i den meget haarde kamp ombord paa «Trefoldighed». Et øieblik grepes alle paa dets dæk av forfærdelse. En fiendtlig kugle slog splinter i mængde baade av træ og metal, baade hofmarskalken ved kongens side og marskalkens bror blev saarede, den sidste dødelig, saa at han i sit fald rev kongen omkuld, og alle frygtede, at han var dræbt; men han reiste sig dog strax og raabte med kraftig røst, mens blodet randt ham nedover ansigtet, at han fremdeles vilde stride, naar bare alle vilde gjøre sin pligt. Med forbundet hoved blev han staaende, støttet til sit sværd. Ingen anede da, at han hadde mistet synet paa det ene øie for bestandig. Slaget fortsattes, til mørket kom. Det var umiddelbart uavgjørende, men seiren forsaavidt paa kong Kristians side, som dets videre følger avskar enhver tanke paa landgang av fienden paa Sjælland.

Krigen endtes som bekjendt ved freden i Brømsebro 13. august 1645. Norge tabte de da tyndt be-

folkede skogbygder Jæmteland og Herjedalen, Danmark dog meget mere: Gotland, Øsel og Halland. Men baade Danmarks og Norges selvstændighet var reddet fra overhængende farer.

* * *

Naar vi nu betænker, at Kristian IV. var en ogsaa i Norges indre styre udmærket konge, saa betydelig, at vi maa gaa langt, meget langt tilbake i rækken av vore indfødte konger for at finde en, som holder maal med ham; naar vi videre betænker, at han var Norges konge ogsaa i henhold til landslovens arveregler, at han ved oprettelsen av den nationale norske hær har reddet landet baade dengang og senere — saa maa det være tilladt ogsaa at spørre, om ikke denne konges navn skulde være godt nok til at bevares i navnet Kristiania.

III.

Det store omslag for Norges hele stilling i foreningen med Danmark kom ved Kristian IV's oprettelse av en norsk national hær. Kongen var fuldkommen sikker paa sine norske undersaatters troskap, frygten for og hadet til Sveriges erobringsplaner var desuten stærkt og stort efter de grusomme plyndringer og hærjinger under den nordiske syvaarskrig (1563—1570), da Sarpsborg og Hamar blev brændte og fiendtlige krigsfolk oversvømte den største del av det nordenfjeldske og østenfjeldske.

Og det danske riksraad vovet ikke at lægge sig iveien for denne reisning av Norges værn; thi blev Norge overvældet av Sverige, vilde Danmarks stilling likeoverfor den svenske stormakt blit ganske uholdbar. Sveriges hær gjaldt for den bedste i Europa dengang og naadde ikke saa længe efter en styrke paa henved 100 000 mand. Man skal her betænke, at kampen mot denne stormakt krævede de yttertse anstrængelser av vore to riker; for Norge krævede forsvarsvæsenet snart 5—6 procent av befolkningen, linjetropperne alene 3 procent.

At Norge hadde faat en national hær, og at den saa vel hadde bestaat sin ildprøve i krigen 1643—45, viste sig saa at sige straks som en tungtveiende kjendsgjerning ikke bare utad, men ogsaa indad. En meget væsentlig del av landets indtægter maatte nu brukes herhjemme. Og det gik i det hele op for vor daværende unionsfælle, at der maatte tas et ganske andet hensyn til Norge end tidligere.

Dette blev ogsaa aabenbart for al verden ved det fuldtallige stændermøte, som traadte sammen, i et antal av 700 personer, til kong Fredrik III's hylding i Kristiania 24. august 1648. Den danske rikskansler kom her i en omsvøpsfuld tale med undskyldning for, at der i Danmark var gaat saa hurtig tilverks, at man ikke hadde avventet nordmændenes deltagelse i kongevalget; men hans kunstige tankebygning blev strax kastet omkuld av Norges rikskansler, Jens Bjelke, som i egenskap av de norske stænders ordfører kort og fyndig svarte: «Det er ikke mere end billigt, at vi hylder hans kongelige majestæt hertug Fredrik, og gjøres derudi ikke lang eller

vidtløftig betænkning behov, saasom han er Norges rette arveherre og konge, og der er ingen nærmere til riget, som nu lever, end denne gode herre». Dette klinger som en fanfare fra det gamle Norge, arveriket, som nu var vaagnet til ny selvfølelse.

Ved den danske riksdags valg av prins Kristian (Kristian V.) til tronfølger i 1650 kom ogsaa dette frem, idet kong Fredrik III. ikke tillot, at valgbrevet kom til at lyde ogsaa for Norge. I revers av 18. juni 1650 kalder han da ogsaa prinsen «arving til Norge». Og under tronfølgerens hylding i 1656, ved stændermøte og herredag paa Akershus og i Kristiania, kom disse forhold i en eiendommelig skarp belysning ved, at der blev fremlagt et norsk politisk stridsskrift, uten tvil med kongens samtykke. Det heder heri, at de danske ikke hadde nogen ret eller myndighet til at vælge eller forordne konge i Norge, «og dersom de danske vilde søge rettighed til Norges rige med magt og gevalt, saa havde Norges rette arvinger saavel som alle indbyggerne billig og retmæssig aarsag til vim vi repellere (at slaa makt tilbake med makt) og med sværdet at forfægte deres arverige, gamle privilegier og friheder; var og Danmark bastant nok, om det skulde gjælde, saa at det skulde de danske snarest og mest fortryde, som saadant med deres overvold havde givet anledning til og forvoldet».

Endnu mere betegnende for Norges stilling er den forskjel, som blev gjort ved enevoldsmagtens indførelse i Danmark og i Norge. I den danske arveenevoldsakt av 10. jan. 1661 erklæres det, at der er overdraget kongen arveret til Danmark. I den

norske av 7. august s. å. heder det derimot, at de norske stænder stadfæstede og bekræftede ham som en absolut, souveræn og arve-herre. Denne akt blev paa et stændermøte i Kristiania underskrevet av samtlige 555 fremmødte.[1])

Det siges uttrykkelig ved denne leilighet, at stænderne «med største glæde hadde fornummet», hvad der var skeet i Danmark. Og det er ogsaa troligt nok. De saa heri en befrielse for al indblanding fra det danske riksraads og den danske adels side og en fuld anerkjendelse av Norge som et med Danmark sidestillet rike.

Jeg skal nu — da sakforholdet er saa usigelig litet kjendt og paaagtet — nævne nogen træk fra enevældens tid.[2])

Vore konger, som like fra 1449 (det Oldenborgske kongehus's tiltrædelse) med rette, efter Norges landslov, ansaa sig som arvekonger i Norge, fik altsaa nu dette forhold bekræftet og i alle maater anerkjendt fra 1661. I den nye grundlov («Kongeloven») handles der derfor om de to arvekongeriker, Danmark og Norge, hvert med sine særskilte provinser og lande, og enevoldskongerne bruker aldrig uttrykket «rige» om Norge og Danmark i forening, de taler

1) 17 adelsmænd, 3 biskoper, 82 prester, 9 lagmænd, 36 borgermestre, raadmænd og borgere samt 408 bønder, nemlig 144 fra Akershus med underliggende len, 9 fra Brunla, 14 fra Tønsberg len, 20 fra Bratsberg, 20 fra Agdesiden, 23 fra Stavanger len, 88 fra Bergenshus len, 70 fra Trøndelagen og 20 fra Nordlandene.

2) I omtalen av dette tidsavsnit støtter jeg mig i alt væsentligt til den danske professor Edv. Holms behandling av dette.

om «vort rige Norge» likesom om «vort rige Danmark». En omstændighet, som baade i Norden og ellers i Europa har støttet misforstaaelsen av Norges daværende statsretslige stilling er benævnelsen av kongen som «den danske konge», hvad man for kortheds skyld naturlig nok brukte, da jo kongen residerte i en dansk by. Men i officielle aktstykker er regelen, at kongen enten nævnes med fulde titler eller «konge i Danmark og Norge».

Ved kongens salving virkede ogsaa biskopen i Akershus stift med ved siden av biskopen i Sjællands stift, og de to hadde samme rang og foran rikernes andre biskoper.

Kongerne selv paasaa ogsaa omhyggelig, at Norges sideordnede stilling iagttoges. Da man f. eks. for Kristian VI. (1730—1746) fremlagde utkast til en medalje, hvor Norge var fremstillet som en knælende, Danmark som en staaende kvindelig figur, avviste han det med, at «Norge ikke maatte fremstilles som et undertvunget land, Nordmændene var et frit folk», det er i nutidens sprog «et souverænt rike». Og i en strid mellem Kristianias og Kjøbenhavns borgere om, hvorvidt Kjøbenhavn i et vigtigt handelsspørsmaal skulde faa være stapelstad i forhold til Norge traf han sin resolution til fordel for Kristiania med de ord: «Jeg er herre over begge riger, fader til begge børn, jeg vil ikke gjøre nogen uret; men det ene maa ikke begjære mere end det andet. Lige brødre, lige lod». Og saaledes var i det hele enevoldskongernes (1660—1814) følelser for det norske folk; de saa aldrig ned paa sine norske undersaatter som et ringere folk i et lydrike.

Norges likestilling med Danmark hævdes ogsaa bestemt som det statsretslige princip av danske statsretslærere som Andr. Højer (1690—1739), Scheidt (1709—1761) og Kofod Ancher (1710—1788). De fremhæver uttrykkelig, at Norge hverken var eller nogensinde hadde været en dansk provins, men at det var et frit, d. e. souverænt, rike ved siden av Danmark.

Det laa i enevældens princip, at den stræbte efter den størst mulige centralisation av alle regjeringsorganer i kongens residensstad. Men karakteristisk nok, som et utslag av kongernes tillid til sit norske folk, blev netop den gren av styrelsen, som enevælden i andre land lagde mest vægt paa at forme til en enhet, hærvæsenet, her mindst draget ind under centralisationen: Norge hadde sin egen hær, som ogsaa altid blev kaldt «den norske hær». «Intet kunde», siger professor Edv. Holm, «være et stærkere bevis paa, at regjeringen opfattede baandet mellem de tvende riger som alene havende sin styrke ved Nordmændenes eget samtykke. Det var nemlig saa, at disse, hvilken dag de vilde, kunde sprænge forbindelsen med Danmark. Deres hær var fuldstændig national, hvad mandskab angik, og officerskorpset bestod aldeles overveiende af norskfødte mænd. Hæren var desuden saa stærk [35 000 mand indtil aaret 1818], at det vilde været ganske umuligt for de danske at erobre Norge, hvis det faldt fra. Ovenikjøbet vidste enhver, at Sverige vilde have modtaget Nordmændene med aabne arme, paa hvilke vilkaar disse end vilde kræve, naar de blot vilde bryde med Danmark». Den samme historiker bemærker

ogsaa, at enevoldskongerne neppe har gjort noget klokere end at opretholde denne dualisme i hærvæsenet, «thi derved lagde de aabent for dagen, at de ikke betragtede Nordmændene som undertvungne undersaatter i et lydrige, men viste dem en tillid, som der i Norge blev sat pris paa».

Efter det ovenanførte tror jeg, at man kan lade den av og til hørte paastand om Norge som «et andet lands lydrike i flere hundrede aar» være — «fri for justitiens videre tiltale».

Over begge riker lød i den gamle forenings dage et ord, som var like saa sandt som stolt, og som kong Fredrik IV. ved sin reise i Norge lot præge paa en av sine medaljer:

MOD, TROSKAB, TAPPERHED OG HVAD DER
GIVER ÆRE,
DEN HELE VERDEN KAN BLANDT NORSKE
KLIPPER LÆRE.

IV.

Det, som mere end noget andet bandt Norge og Danmark sammen, var kampen for selvstændigheten mot den svenske stormakt. Og i denne tok den norske hær en fremragende del. Det var dens bedrifter, som bl. a. laa til grund for Fredrik IV's nysnævnte medaljeindskrift og likeledes for den, som Fredrik V. ved sin reise her i 1749 lot slaa paa sin medalje da, og som lød: «Tro, Love, Mod, og hvad der Kongens Gunst kan vinde, paa norske Klipper her man skal hos Nordmænd finde.» Det var kampene 1643—1645 (Hannibalsfeiden), kampene mot Karl X. Gustaf 1658—1660, i 1675—1679 (Gyldenløvefeiden) og mot Karl

XII's anfald i 1716 og 1718. Og at kongen betragtede den norske hær som noget for sig, fremgaar noksom av den indskrift, som Fredrik IV. lot sætte paa medaljen i anledning av Karl XII's fald for Fredriksten: «Den svenske Løve faldt for *norske* Løvens Fod». Det er likesom kongerne i sin glæde over den norske hær gjør likefrem kur til det norske folk.

Og som det var med kongerne, var det ogsaa med det danske folk. Det hadde litet tilovers for sin egen (hvervede) hær, som for det meste bestod av utlændinger baade i befal og mandskap, men var fuld av beundring for den norske og likesaa for flaaten, uagtet det var almindelig kjendt, at flertallet av dens besætning var fra Norge. Om de norske sjøfolk hadde Danmarks riksraad i længst forsvundne dage uttalt, at jo flere av dem jo bedre, fordi «de er de bedste», og om dem skrev den danske digter Anders Bording sidst i 17. aarhundrede, at de var de bedste i verden. «Alt dette», siger professor Edv. Holm (Danmarks høist ansete historiker i den nyere tid og specielt enevældens dokumentarisk objektive og upartiske historieskriver, født i 1833) «havde en Magt, der sterkt knyttede de Danske til Nordmændene», og han fortæller videre: «Endnu i min Barndom var det i Slutningen af forrige [ɔ: 18de] Aarhundrede udgivne Skrift, der er bekjendt under Navnet «Mallings Store og gode Handlinger af Danske, Nordmænd og Holstenere», en almindelig brugt dansk Læsebog. I den er det norske Element stærkt fremtrædende. Som man dér ser Træk af Tapperhed og Høisind hos norske Konger i Middelalderen, saaledes læser man om norske Landmænds og Bønders Flid og

Dygtighed i forrige [18de] Aarhundrede, men først og fremmest træffer man der den Tradition om Tordenskjold, om Fredrikshalds Borgere, om Peder, Hans og Anna Colbjørnsen o. s. v., der dannede en Hoveddel af vore Fædres historiske Eiendom».

Ved omtalen av det tilskud paa det aandelige omraade, som Danmark fik fra Norge uttaler E. Holm videre: «Var end iblandt Videnskabsmændene i det 18de Aarhundrede det overveiende Flertal danskfødte Mænd, kunde Norge dog opvise Personligheder som Schøning, Gunnerus, Kraft og Vahl, og paa Skjønlitteraturens Felt behøver jeg blot at nævne Holbergs op over alle fremragende Navn og den senere Kreds af norske Digtere fra Tullin ned til Brødrene Friman med Wessel i Spidsen, af hvilke flere spillede en stor Rolle i Kjøbenhavn og vare Yndlingsdigtere her». «Samtidig var det», fortsætter han, «at Spørgsmaalet om Bondestandens Stilling kom stærkt op. Naar Følelsen og nationaløkonomiske Overveielser sattes i levende Bevægelse af Bøndernes slette Stilling i Danmark, lededes Tanken tillige naturlig hen paa de norske Bønder som Modsætning. Det Syn, man hos dem havde af en vistnok for en Del fattig, men dog livlig, kraftig Befolkning, tjente ikke blot til at styrke Opfattelsen af den overordentlig Betydning, som borgerlig Frihed havde til at udvikle Personligheden; men det vakte desuden stærk Sympathi for den norske Bondebefolkning. En vis sentimental Begeistring for det naturlige Menneske gik igjennem Datiden. «Retournons à la nature« var rundt omkring i Europa Feltraabet; Rousseau førte i saa Henseende an med sin bétagende

veltalenhed. Men hvor skulde man finde bedre Exempler paa ufordærvede Naturer end iblandt de norske Fjeldbønder med deres gamle naive Sæder, deres formentlige Uberørthed af Kulturlivet i Stæderne, deres fysiske Styrke og Haardførhed, deres djærve Ligefremhed og personlige Frihedsfølelse! Naar de norske Digtere i Kjøbenhavn med Begeistring sang om de frie Nordmænd, fandt de fuldstændig Samstemning hos de Danske, og det blev Mode hos Forfatterne af det ene som af det andet Folk at opstille den norske Selveierbonde, «Odelsbonden», som en Pragttype. Med andre Ord, Bondeemancipationsspørgsmaalet blev et nyt Baand, der knyttede de Danske til Nordmændene».

La mig her tilføie, at nordmanden Chr. Colbjørnsen, som indtok en meget høi stilling i den civile administration i slutningen av det 18de aarhundrede i Kjøbenhavn, vel var den stærkeste drivkraft i den danske bondeemancipations sidste og betydningsfuldeste avsnit (1786—88).

Likeledes er det her værdt at lægge vægt paa den helt forskjellige jordbrukspolitik, som enevoldskongerne fulgte i Norge og i Danmark. Ved enevoldsmagtens indførelse (1660) regner man at der i Norge var 12 000 odelsbønder, men dobbelt saa mange leilændinger. De av saa mange her til lands i tiden efter 1814, især vel i 1830-aarene, som «tyranner» utskregne enevoldskonger fulgte imidlertid her i jordbrukssporsmaalene en saa liberal politik, at forholdet efterhaanden blev helt omvendt. Selveiendom fik helt overvægten over bygselen eller fæstet. Men bondens frie, sikrede selveiendomsret til sin jord,

d. e. odelen, betragtedes fra ældgammel tid i Norge som grundlaget for den eiendommelige norske samfundsfrihet; den blev altsaa befordret i høi grad under enevoldskongerne. At den ogsaa blev skattet i Danmark fremgaar noksom av den kjendsgjerning, at norske og danske forfattere (Holberg, Tyge Rothe, Edv. Storm, Joh. N. Brun o. fl.) kappedes om at prise den i odelsbondens skikkelse. Om det saa var selve generalprokurøren, den høit anset Henrik Stampe (1753—1782), som paa embeds vegne nøie kjendte de norske bønders lyst til at klage baade itide og utide, saa delte dog ogsaa han den vante synsmaate og gav den uttryk i de ord, at stolte og kjæphøie bønder i almindelighet var at foretrække for forsagte og trevne bønder.

Der falder et skarpt, et grelt lys fra de ovenanførte forhold over enevoldskongernes danske landbopolitik, som de danske bønder hadde hat al grund til at beklage sig over, hvis de hadde turdet klage. Her veg kongemagten tilbake for godseiernes formentlige interesser. De danske bønder var derfor ogsaa nedsunkne i den dypeste personlige ufrihet og kom ikke endelig op av den før ved stavnsbaandets løsning i 1788. Naar man betænker, at reformkravet i denne sak var reist allerede i 1767, vil det forstaaes, hvor ihærdig arbeidet for denne store befrielse var gjennemført. At det er til største ære for det lille Danmark og dets daværende enevældige regjering, vil for de fleste neppe staa klart, medmindre man fæster opmærksomheten paa, hvor sent og tungt og litet ærefuldt det gik for det store og mægtige England i dets tilsvarende irske jordbrukspolitik.

V.

Tar man enevoldsperiöden i dens helhet for sig, kan det, som professor Ludv. Daae engang har uttalt, vel siges, at dens konger og deres regjeringer i det hele har liten fordring paa vor beundring, men den har dog et uavviseligt krav paa en retfærdig bedømmelse. Det er derfor nødvendigt at dra frem de vigtigste av de store forglemmelser, som er saa almindelige her i landet og for den saks skyld ogsaa i Danmark.

Ingen av enevoldskongerne er blit saa haardt medfaren som kong Kristian VI. (1730—1746). Han var pietist og derfor paa forhaand bestemt til fordømmelse av al ateistisk og radikal historieskrivning i den grad, at han efter den overleveres til eftertiden i den rene karikaturtegning. Historiens dom er dog bleven en ganske anden, efterat dens undersøkelse i arkiverne har sat kjendsgjerningerne paa den plads, der tilkommer dem, nemlig i snakkets og frasernes sted.

Kristian VI. var 31 aar gammel, da han tiltraadte sin regjering. Han var svak av helbred, men arbeidede dog med iver med sine regentarbeider. Han hadde en saa god forstand, at han med lethed saa, hvad det hovedsageligt kom an paa, i hvad der blev forelagt ham. Han hadde arvet sin fars samvittighedsfuldhet som regent og bevarte den under hele sin regjering. Derfor tog han ogsaa til valgsprog: Deo et populo (For Gud og Folket). Han var et karaktermenneske, som agtedes høit av dem, som stod ham nær. En av hans første raadgivere,

Ivar Rosenkrantz, skrev til en ven, kort efter hans tronbestigelse: «Sikkert har der aldrig levet en retfærdigere eller bedre fyrste i verden end vor nuværende konge.» Men han hadde ikke arvet sin fars (Fredrik IV's) kongelige værdighet i ydre optræden, var alt andet end vakker av utseende og hadde en meget uskjøn stemme; men dengang holdt jo ikke monarkerne taler, saa det hadde jo ikke saa meget at betyde. Værre var det, at hans forestillinger om kongemaktens storhet og hans uvilkaarlige følelse av sine egne personlige mangler avfødte en viss mistænksomhet, som bragte ham til at avspærre sig fra folket i sin residensstad (noget der altsaa ikke virkede i Norge). Dette har kastet skygge over det meget gode, han fik utrettet i sine 16 regjeringsaar.

Han forstod imidlertid at vælge sig dygtige raadgivere, at høre paa dem og følge deres raad.

Man har fra aller kyndigste historiske hold uttalt: At lette trykket for hans undersaatter var likesom hans program. Og flere av hans første regjeringshandlinger blev da ogsaa til væsentlige lettelser for den saa haardt trykkede bondestand i Danmark og hertugdømmerne. Men det mærkeligste i alt dette var dog, at han den personlige pietist ophævede den strænge sabbatsordning, som hans far hadde indført. Der kom rigtignok snart en ny, men den var dog mildere. Han har aldrig forbudt komedie, dans eller andre fornøielser, uten paa søn- og helligdage og dagene før de store kirkehøitider.

Den almindelige opfatning av denne konge var og er paa grund av den tidligere historiske ukyndighet, at han var en ubetydelig mand, som stræ-

vede med at fordumme og trælbinde sine folk. Og saa er sandheten netop helt det motsatte. La os se paa de historiske kjendsgjerninger.

I 1736 indførtes juridisk embedseksamen. Derved skabtes grundlaget for en videnskapelig dannet stand av dommere og administrative embedsmænd istedetfor de tidligere kun praktisk eller slet ikke utdannede. Og det skal ikke glemmes, at det var denne embedsstand, som — værget av hæren — i 1814 reddede selvstændigheten. Ogsaa i andre henseender gjorde videnskapeligheten i hans regjeringstid betydningsfulde fremskridt.

I 1739 kom i tilslutning til konfirmationens indførelse forordningen om de lærde skoler og om indretning av almueskoler ogsaa i vort land. Hittil hadde den eneste almene undervisning været mundtlig indprentning av katekismen. Det var meget sjelden, at en almuesmand kunde læse, og et rent særsyn at nogen kvinde kunde det. I 1741 knyttedes skolevæsenet nøiere til menigheternes deltagelse. Det tog vel et par menneskealdre at faa denne forordning nogenlunde helt gjennemført. Men denne forordnings overordentlige betydning for vort folks hele utvikling behøver bare at nævnes for at forstaaes. At det norske folk som de øvrige protestantiske i norden og i mellemeuropa, kom til at læse en 150 aar før vestens er dog et faktum, som bør mindes av enhver, der sætter pris paa, at kulturen trænger ut i folkets store mængde og ikke bare blir en glimrende overflate over et meget mørkt og vankundigt dyp, let at bringe i den voldsomste bevægelse av en samvittighetsløs og fanatisk ledelse.

I 1740 stiftedes «Det norske Kompagni» til industriens fremme.

I 1741 kom reskriptet om fattigvæsenets ordning, noget som staten tidligere næsten helt hadde forsømt. Og denne ordning var saa vel betænkt og hensigtsmæssig, at den bestod i alt væsentligt like til 1845 — altsaa et socialt fremskridt av stor betydning.

I 1742 blev den norske hær forøket med et nyt opbud, landeværnet, paa 9300 mand i 64 kompanier (10 dragon-, 52 infanteri- og 2 skiløperkompanier) — en meget værdifuld økning.

Det, der mest er blit lagt Kristian VI. tillast her i landet er forbudet i 1735 mot at indføre korn til de to sydligste stifter fra andre lande end Danmark, uagtet det fra kyndig side er blit fremhævet, at kornet paa denne maate ikke derved blev fordyret i Norge. Men de, som har klaget har været saa litet kyndige, at de ikke har vidst besked om, at norsk jærn (og vi hadde da store jærnbruk), norsk glas og, hvad der var vigtigere, norsk trælast nød en tilsvarende begunstigelse i Danmark. Det er vel at mærke det paa et stærkt protektionistisk system hvilende daværende mellemriksforhold, man her har for sig, og slet ikke noget despotisk kongebud for leiligheten. Klagerne over systemets enkelte utslag lød da ogsaa likesaa høilydt fra de danske landsdele som fra Norge. Kornforbudet blev forresten mange gange suspenderet, naar det var nødvendigt. Især er hans kraftige arbeide i de frygtelige hungersaar her 1740—42 mærkelig; da blev det for-

budt i Danmark at utføre korn til andre lande end Norge. Da blev ogsaa brændevinsbrændingen forbudt og flere tusen brændevinskjedler beslaglagte.

Det kan vel være, at dette beskyttelsessystem har været til mere ulempe for Norge end for Danmark, men det hvilte ikke paa likegyldighet fra regjeringens side for vort folks velfærd, men skyldtes datidens mangelfulde økonomiske indsigt, som viste sig ogsaa i mange andre lande.

Det har været nødvendigt at tale saa vidt utførlig om Kristian VI., netop fordi vildfarelserne om hans regjering har været og er saa store og hans reformer av en saa stor værdi for efterslægten.

Om de følgende enevoldskonger kan vi fatte os i korthed. Kong Fredrik V.'s (1746—66) skrøpeligheter er vel kjendte. Men ét skal dog sies om ham, nemlig at han aldrig lot sine elskerinder eller svirebrødre faa indflydelse i statssaker. Og det betyr virkelig ikke saa litet, naar man erindrer, at historien for alvor maa beskjæftige sig med maitresser som Pompadour, Dubarry, jomfru Moth og frøken Taube.

Med Kristian VII. (1766—1784) kommer vi til enevældets sørgeligste tid. Men heldigvis blev dog denne sindssvage mand snart fjærnet fra enhver befatning med regjeringen. Struensee-tiden (1770—72) med dens velmente, men folkemeningen i mange dele anstøtelige og upraktisk iværksatte reformer behøver bare at nævnes, likesaa den reaktionære saakaldte Guldbergske periode (januar 1772—april 1784). Men det kan nok nævnes som et kuriosum, at Guldberg hadde en saa forbenet helstatsbetragtning, at for ham «var der ingen Nordmand til».

Heldigvis var der dog i de skiftende ministerier (konseiller) og i regjeringskollegierne flere meget dygtige mænd, som da i det hele tat den høiere, dygtige embedsstand stedse mere kom til at utøve en stor og velgjørende indflytelse. Forøvrig fremkaldte de store omvexlinger i ministerierne ikke saa store virkninger i Norge som i Danmark. Og paa et meget vigtigt omraade var der i det hele en vis stabilitet derved, at utenriksministrene gjennemgaaende var meget dygtige eller endog fremragende mænd.

Under trykkefriheten i den Struensee'ske tid kom for første gang i trykte skrifter særegne norske krav frem for offentligheten.[1]) Det gjaldt en særskilt norsk bank, et eget landøkonomikollegium, om ophævelse av ekstraskatten og kornloven -- samt om et norsk universitet i henhold til et forslag av biskop Gunnerus i 1771. Der vistes ikke liten imøtekommenhet: kornindførslen blev frigit i 1771 (men desværre atter bragt i det gamle spor i 1773). Ekstraskatten blev mærkelig nok varig ophævet for Norge, uagtet den blev fastholdt i kongens øvrige lande. De øvrige krav strandede dengang paa de Guldbergske helstatsprincipper.

Med aaret 1784 kom en epokegjørende forandring: kronprins Fredrik blev da regent. Og det ministerium han under Andreas Peter Bernstorffs ledelse dannede viste sig snart som en i sandhet human, frisindet og reformatorisk regjering. Dens

---

1) Allerede paa stændermøtet i Kristiania 1661 kom stærke krav om en større indre selvstændighet frem: Egne regjeringskollegier, egen øverste domstöl og eget universitet.

arbeide for den danske bondestands frigjørelse er allerede før omtalt. I 1788 blev kornhandelen frigit. I 1797 kom dens berømte toldforordning, som hvilte paa et besindigt frihandelssystem, altsaa den skjære motsætning til den tidligere ordning; den var av en saa vidtrækkende betydning, at det om den er sagt, at denne regjering derved «gik i spidsen for Europa». For Norge blev der truffet en meget lettende forordning av 1. nov. 1799 om, at militærutskrivningen nu skulde ske efter folketallet og ikke efter lægder. Allerede i 1787 var handelen paa Finmarken frigit og byerne Hammerfest og Vardø anlagt. Tromsø blev kjøpstad i 1794. Av stor vigtighet var ogsaa anordningen av forligelseskommissioner 1795—97, forordningen av 1796 om «rettens vedbørlige og hurtige pleie» og som følge av denne sidste forordningen av 1797, der satte 4 kollegiale stiftsoverretter i stedet for den gammeldagse ordning med overhofret og lagting. Det er for os en tilfredsstillelse at vite, at det var vor landsmand Chr. Colbjørnsens initiativ der laa til grund for ogsaa dette vigtige lovgivningsarbeide paa rettens omraade.

Samler man indtrykkene av alt dette, kan det trygt siges, at en bedre regjering end dette Bernstorffske ministerium har neppe nogen stat nogensinde hat.

VI.

Utenriksminister A. P. Bernstorffs død i 1797 (kun 62 aar) var et uhyre tap for vore forenede riker, ikke alene for hans særlige omaade, utenriksledelsen, men for styret i det hele. Han var statsraadets faste

leder, klok, besindig og i besiddelse av den stille, men store og velgjørende personlighetens autoritet overfor den unge kronprinsregent, som var nødvendig, hvis der skulde kunne utrettes noget av betydning. Hans utenrikspolitiske ledelse var beundringsværdig.

Den forbitrede sjøkrig, som førtes av England mot Frankrike under revolutionskrigene og med et overmod hos begge disse magter ligeoverfor de neutrale uten like, syntes mangen gang at gjøre et brud uundgaaeligt, men han undgik det altid med politisk mesterskap.

Saaledes skapte han et samarbeide med Sverige, som i 1794 førte til en fællesoptræden paa sjøen. En fælleseskadre paa 8 svenske og 8 dansk-norske linjeskibe samt 3 fregatter fra hver side krydsede i vore farvande, i Nordsjøen, i Skagerak og Kattegat, under vexlende chefer fra hver side. Disse krigsskibe hadde ordre til at vaage over flagenes sikkerhed og ære og ikke tilstede, at vore handelsskibe led nogen overlast eller blev visiterte av de krigførendes orlogsmænd eller kapere; i fornødent fald skulde de fordrive makt med makt.

Denne bestemte optræden gjorde England meget medgjørligere, plagerierne i vore hjemlige farvande hørte op og løsgivelsen av vore opbragte skibe gik langt lettere fra haanden. I 1795 gjentok det samme sig, England begyndte om vaaren atter sine overgrep; men da baade Sverige og vi mødte med samme utrustning, gav det atter efter og utbetalte desuten nu endel større erstatningsbeløp. Denne imøtekommenhet var dog ikke større end at det ved aars-

skiftet stod tilrest med hele 5 millioner rigsdaler til norske og danske redere. For 1796 var utsigterne meget mørke. Vi mødte derfor atter op med 8 linjeskibe, 3 fregatter og 2 brigger og Sverige med samme styrke, og med stærke eskadrer krydsedes i Nordsjøen og de nærmere farvande. Og England blev da omsider langt medgjørligere end de foregaaende aar. Men saa forværredes, efterat Spanien i august 1796 var gaat i forbund med Frankrike mot England, forholdene langs de franske og spanske kyster desto mere, navnlig blev tilstanden ulidelig ved Gibraltar og i det vestlige Middelhav. Her gav en liten dansk-norsk eskadre, under Steen Bille, Tripolis, en eftertrykkelig tugtelse i mai 1797, og konvoyeringen blev her drevet systematisk og med kraft, idet vi her i disse aar anvendte 4 fregatter og 2—3 brigger. Men saa var ogsaa fragtfarten her dengang meget stor. De 3 nordiske riker var nemlig, efterat Holland i 1794 var underlagt Frankrikes vælde, de eneste sjøfarende neutrale av nogen betydning, saa at efterspørslen efter deres skibe var meget stor, og fragterne var fabelagtig høie. Det heder fra hin tid, at Middelhavet var bedækket av norske, danske og svenske skibe. I 1798 opgives antallet av vore konvoyerte skibe her til 396; i 1799 blev der indenfor Gibraltarstrædet konvoyert 152 skibe og ut igjennem strædet 332 og der omtales i samme aar en konvoy i Malaga paa 150 skibe; i første halvdel av 1800 var 222 norske og danske skibe under vore orlogsmænds konvoy her.

Om fragternes størrelse kan man gjøre sig et begrep, naar man hører, at et fartøi paa bare 40

kommercelæster faar en fragt fra Danzig til kolonierne paa 6 000 gylden og en returfragt paa 22 000 gylden, en sum, der flere gange oversteg skibets værdi. Men en lokkende fortjeneste maatte der til, hvis nogen skulde gi sig ut paa en saa vovelig fart som den ovenfor omhandlede. Og det er ikke underlig at høre, at assurancen «for alle tilfælder» ansaas for meget rimelig, f. e. i Ostindiefarten, naar den bare løp op til 30 procent.

De forenede rikers handelsflaate voxte under denne neutralitet stærkt og var i 1800 paa 2 379 skibe med en drægtighet av 134 117 kommercelæster (268 234 tons). Og herav opføres, lavt regnet, Norges andel med 43 procent (948 skibe paa 57 816 læster), hertugdømmernes med 31 procent (735 skibe paa 41 535 læster) og det egentlige Danmarks med 26 procent (696 skibe paa 34 766 læster).

Men hvor paakrævet og nyttig konvoyeringen end saaledes var, var den dog for statens fred en stor fare. Respekterte England konvoyerne, var det bare vel; men indtraf der et eller andet uforutset tilfælde, stilte de politiske forhold sig pludselig anderledes eller optraadte en engelsk orlogsmand paagaaende likeoverfor vore skibschefers avvisning av enhver visitation av deres konvoyerte skibe, saa var faren for et brud straks forhaanden. Bernstorff hadde derfor været meget forsigtig med at føre konvoyeringen utover visse bestemte grænser, nemlig i Middelhavet og under særlige forhold til Cap Finisterre og hjem igjen fra den engelske kanal, som f. e. i 1793. Ogsaa under forbundet med Sverige holdtes konvoyeringen, som ovenfor nævnt, paa et forholds-

vis begrænset omraade. Men var trykket fra Englands side haardt, blev det dog meget værre fra Frankrike. Allerede i 1796, da dets direktorialregjering hadde fastsat, at alle neutrale makters skibe skulde behandles som England behandlede dem, tiltok det franske kaperi i en foruroligende grad. Men rent fortvilede blev forholdene, da den skred til den uhørte vilkaarlighet ved loven av 18. jan. 1798 (29de nivôse aar VI) at paabyde, at ladningens natur skulde avgjøre, om et skib var at betragte som fiendtligt eller neutralt. Ethvert skib, der enten helt eller for en del var ladet med varer fra England eller dets kolonier, skulde erklæres for god prise, hvem der end var eier av disse produkter eller handelsvarer.» Altsaa ikke engang neutrale skibe, som fôr mellem neutral havn og England kunde ha engelske varer ombord uten at risikere at opbringes av franske kapere. Det hændte, at skibe blev prisdømte, fordi man ombord fandt stenkul til at fyre i kabyssen med eller tallerkener til bruk ombord av engelsk stentøi. Likeoverfor slik brutalitet stod selv det engelske overmod med palmer i hænderne. Toppunktet i sit blinde raseri mot England naaede de franske myndigheter ved at bestemme, at denne nye lov skulde gjælde fra sin utstedelsesdag. Nu kunde de mange franske kapere rigtig kaste sig over vore skibe, som uten at kjende til eller bli varslet om disse rigorøse bestemmelser færdedes ved Frankrikes og Spaniens kyster. Og til denne overvold paa sjøen svarte da en likesaa oprørende fremgangsmaate ved de franske priseretter. Vor minister i

Paris fremla da ogsaa om høsten 1798 en liste paa over 100 norske og danske skibe, som var blit konfiskerte. Man brukte de største spidsfindigheter og knep for at faa vore skibe opbragte og prisdømte. Et skib blev konfiskeret, fordi det hadde mottat sine passer paa Kjøbenhavns red istedetfor i havnen, som reglementerne foreskrev. Eller en kaper overhalte f. e. et skib og tok fra det dets papirer, og saa kom en anden kaper, som var i kompani med den og opbragte det og fik det prisdømt, fordi det ikke hadde de lovbefalte papirer.

Under disse omstændigheter saa vor regjering sig nødt til at gi efter for handelsstandens stigende krav paa en mere gjennemført beskyttelse for skibsfarten ved konvoyerende krigsskibe. Likeoverfor England hadde vi i forbund med Sverige kunnet gi vore krav eftertryk ved at true med repressalier, da der færdedes engelske handelsskibe i mængde i de nordiske farvande. Likeoverfor Frankrike var slikt nytteløst, da den franske skibsfart var helt feiet bort av Englands overmakt. Og da nu ogsaa Englands handel led stærkt under det franske raseri mot de neutrale, var det al grund til at anta, at det ikke vilde stille sig uvillig mot vore konvoyer, og det viste sig snart, at vor regjering heri ikke hadde tat feil. Ved plakat av 25. juli 1798 ordnedes da konvoyeringen nærmere, og Flekkerø bestemtes som samlingshavn for skibe, som ønskede konvoy. Orlogsflaaten, som da baade var talrik, i god stand og veløvet, kunde med lethet stille de nødvendige skibe, og i 1798 sendtes 2 linjeskibe til St. Helena for at

passe paa de hjemgaaende ostindiefarere[1]), 1 fregat og 1 skonnert til Vestindien; 2 fregatter, 2 brigger og 1 kutter krydsede i vore hjemlige farvande; vore stærke eskadrer i Middelhavet er før omtalt. I 1799 gik 1 linjeskib og 1 fregat like til Ostindien og til Vestindien gik endnu 1 skonnert.

Disse store utrustninger kostede jo forholdsvis meget. Men med de svimlende høie fragter, lønte de sig dog godt for baade Norge og Danmark, og der var almindelig tilfredshet med, hvad regjeringen herved utrettede.

Men krig paa havene hang dog som et damoklessværd over vore lande i disse aar, og intet var derfor naturligere, end at man fra vor regjerings side rettede tanken paa en fælles optræden av de neutrale. Nu nylig hadde jo forbundet med Sverige vist sin store nytte, og under Nordamerikas frihetskamp hadde det av de neutrale stater i 1780 dannede forbund været stærkt nok til at nøde England til dengang at respektere dets krav paa, at flaget dækkede ladningen eller, som det ogsaa uttryktes, «frit skib, frit gods.» Men vilde et saadant forbund nu kunne gjøre samme nytte? Dengang var England meget vanskeligere stillet, dets overmakt paa havet var ingenlunde avgjort. Nu derimot var Frankrikes orlogsflaater ødelagte eller drevne ind i sine havner, hvor de holdtes blokerte, og dets handelsflaate var

---

1) Hvor vigtigt dette var, fremgaar bl. a. av, at der bare i de første maaneder av 1798 forelaa saker for franske priseretter mot 5 dansk-norske saadanne skibe til en værdi av omtr. 20 millioner francs.

i den grad tilintetgjort, at det med sandhet blev sagt, at «ikke noget eneste handelsskib var til, som seilte under fransk flag.» Englands overmakt og overmot var større end nogensinde.

Allerede A. P. Bernstorff hadde været stærkt inde paa et forbund mellem Danmark-Norge, Sverige og Rusland som et værn baade mot forstyrrelser dem imellem og mot de storme, som truede fra Vesteuropa. Efter hans død var tanken fremdeles oppe hos Nordens statsmænd. Men desværre var ingen av de 3 fyrster, keiser Paul, kong Gustaf IV. Adolf eller vor kronprinsregent Fredrik, skikkede til et politisk samarbeide, som tok langt sigte, krævde planmæssige forberedelser, og som alene i en fast, besindig og utholdende fremgangsmaate kunde føre til maalet. Vi fik snart føle de ulykker, som dette førte til.

Til utenriksminister efter A. P. Bernstorff valgte kronsprinsregenten hans søn, grev Kristian Bernstorff med titel av statssekretær, saa at han først i 1803 blev medlem av statsraadet. Han var vel hjemme baade i utenriksledelsen og i den diplomatiske tjeneste, utdannet dertil av sin far, og meget dygtig, uten dog at besidde hans arbeidskraft og heller ikke hans skarpe og hurtige blik for, hvad det dypest gjaldt i en farlig situation.

Vi skal ikke opholde os ved, at keiser Paul tvang vor regjering til 27. sept. 1799 at love sin deltagelse i den 2den koalition mot Frankrike og til samme dag at utstede den bekjendte forordning mot pressefriheten, som for den gjenværende tid av foreningen med Danmark næsten fuldstændig stansede

al offentlig diskussion. Vi slap dog for at deltage i koalitionskrigen, takket være vor dygtige minister i Paris, geheimeraad C. W. Dreyer, som forstod at trække saken i langdrag, saa at vi fik den fulde nytte av den store omvæltning 10. nov. 1799 (18de brumaire) da Bonaparte tilrev sig makten som førstekonsul. Nu blev nemlig den franske sjøfartspolitik lagt helt om, og vor skibsfart og neutralitet fandt al den støtte hos Frankrike, som vi kunde ønske.

Men hermed var ogsaa Englands velvilje likeoverfor vore konvoyer forbi. Det betragtede nu disse som rettede mot sig. Allerede 24. dec. 1799 fik vor regjering en forsmak paa dette ved et sammenstøt mellem en av vore konvoyer (fregatten «Havfruen» under den dygtige og energiske kaptein J. van Dockum med 12 handelsskibe) og en engelsk eskadre nogen mil øst for Gibraltar. Der fulgte en kort noteveksel mellem de to regjeringer, men saken faldt dog tilro dengang. Hadde vor ledelse nu set tilstrækkelig dypt i disse forhold, vilde den ha opgit konvoyeringen, ihvertfald utenfor Middelhavet. Men den holdt desværre paa sit nu tilvante system.

Sidst i april 1800 brøt keiser Paul med sine allierte og særlig med England. Det nye neutralitetsforbund, som nu ogsaa Preussen holdt paa, antokes nu snart at komme istand, og England valgte den samme fremgangsmaate mot os, som det hadde anvendt mot Holland i 1780 ved den store væbnede neutralitet, nemlig at tvinge os fra at komme med i forbundet. Det kom da ogsaa snart til et nyt skarpt sammenstøt i Kanalen 25. juli 1800 (fregat-

ten «Freia» under kapt. Peter Krabbe med 6 handelsskibe) og en engelsk eskadre paa 6 skibe. Det blev en haardnakket og ærefuld kamp, men overmakten tok vor konvoy ind til Downs, hvor den dog fik ligge under sit eget flag. Atter en bitter noteveksel, men saa fandt den engelske regjering saken saa alvorlig, at den som overordentligt sendebud sendte lord Whitworth til Kjøbenhavn 11te aug., og efter ham fulgte straks en engelsk flaate paa 19 skibe (hvorav 7 linjeskibe) til Øresund. Der fulgte nu en skarp noteveksel mellem Whitworth og statssekretær Bernstorff; men samtidig forhandledes der dog ogsaa paa mere fortrolig maate, hvilket betegnende nok var fremkaldt av Whitworth, endnu før den engelske flaates ankomst. Denne flaates styrke var nu heller ikke saa avskrækkende; thi for det første hadde vi en utrustet vakteskadre i sundet paa 4 linjeskiber og 1 fregat, desuten var der, straks da efterretningen om «Freia»s opbringelse kom, i hast tat 6 linjeskiber under utrustning, og der var dertil utlagt 8 defenssionsskiber paa Kjøbenhavns red. Saadanne defenssionsskiber, som kort efter blev saa kraftig benyttede, var ældre skiber, som uten takkelads blev henlagt paa sin bestemte plads, «svinebundne» for 4 ankere. Indrulleringscheferne baade i Norge og Danmark hadde straks faat befaling til at utskrive alle hjemkomne sjøfolk.

Til at begynde med var Englands fordringer meget stramme: vi skulde opgi konvoyerne, saalænge krigen varte. Dette blev avvist. Omsider gav man fra begge sider noget efter, og 29de august 1800 sluttedes en foreløbig konvention, som bestemte, at spørs-

maalet om visitering av konvoyerte skiber skulde bli gjenstand for videre behandling; men vor regjering lovede dog at ophøre med konvoyeringen, indtil disse forhandlinger hadde ført til endelig overenskomst. «Freia» og dens konvoy blev frigit. Vor regjering hadde ikke gít efter i princípet, ikke skilt sin sak fra de øvrige neutrales, og til den kommende forhandling kunde der haabes paa disses bistand. Særlig ventede den sig meget av Ruslands støtte.

Keiser Paul grep ogsaa straks kraftig fat for at faa det nye neutralitetsforbund sluttet. Men den rolige besindighet var ikke hans sak. Vor regjering fremsatte i slutningen av oktober forslag til de øvrige Østersjømakter om en fællesforhandling med England om skibsfartsspørsmaalene, hvorunder da selvfølgelig ogsaa visitationsretten vilde være blit medtat. Dette var aapenbart den eneste vei, som kunde føre til at undgaa et brud med England. Men uheldigvis var keiser Paul som Johanitterordenens stormester kommen i den bitreste strid med England om øen Malta, som det hadde erobret i september 1800; han gik haardt frem, beslagla ca. 300 engelske skiber og behandlede deres besætninger (altsaa flere tusen mand) som krigsfanger paa det haardeste. En mere likefrem utfordring til England kunde neppe tænkes, og det var dermed gít, at det nu vilde anse et forbund under hans ledelse som fiendtligt. Vor regjering var imidlertid kommet saa langt med paa forbundet, at den ikke mere kunde trække sig tilbake, da dette vilde ha ført til brud baade med Rusland og, hvad næsten vilde været værre, tillike med

Sverige. En tilslutning til England var umulig, da vi derved vilde komme i krig med Frankrike.

Neutralitetsforbundet blev saaledes sluttet fra vor regjerings side ved ratifikation av traktaten med Rusland 16. jan. 1801.

At forbundets avslutning paa dette tidspunkt var yderst uheldig og for os farlig var aapenbart. Naar England skred til fiendtligheter, vilde det ved at la sin angrepsflaate følge isløsningen i sundet og Østersjøen kunne kaste sig over de skandinaviske riker, før nogen hjælp fra Rusland kunde komme dem tilgode. Men keiser Pauls fremfusenhet lot sig ikke styre.

Ogsaa dennegang valgte England at sende underhandlere ledsaget av en flaate og nu en betydelig stærkere end foregaaende aar. Uheldigvis var disse høie embedsmænd ikke saa smidige og øvede diplomater som lord Whitworth. Vor regjering vedblev at vugge sig i forhaabninger om en avgjørelse i mindelighet, uagtet tildragelserne i det foregaaende aar tilstrækkelig hadde vist, hvor hurtigt England grep til sværdet i dette spørsmaal. Den 12te marts 1801 avseilte en engelsk flaate under Sir Hyde Parker, med næstkommanderende lord Horatio Nelson, paa 53 seilere, hvorav 20 linjeskibe og 4 fregatter m. v. fra Yarmouth til Øresund. Tilstedeværelsen av denne krigsmakt blev ulykkebringende paa dobbelt maate for en fredelig avgjørelse, dels derved at saken fra diplomaterne altfor let gik over til admiralerne, av hvem især Nelson gjerne saa, at vaabnene blev de avgjørende, og dels derved, at en saadan trudsel hadde den ganske motsatte virkning av

den tilsiktede paa kronprinsregenten, som derved mere end nogensinde bragtes til at anse det for en æressak at staa fast paa sit engang antagne standpunkt. Dertil svarte ialfald den stivhet, hvormed de engelske underhandlere, gesandten Drummond og den særlige utsending Vansittart (senere lord Bexley) blev mødt. Vor konge kunde, efter kronprinsregentens og Bernstorffs mening, ikke indlate sig paa en særforhandling om det, som var hele neutralitetsforbundets sak. At en saadan negtelse øieblikkelig maatte føre til fredsbrud og kamp med den store engelske flaate, som ikke var langt borte, var klart. Men ikke desto mindre holdt kronprinsen haardnakket fast ved sin stive snorlikhet uten at forsøke nogen videre tilnærmelse til de engelske sendebud og — uten at tilkalde statsraadet. Hadde dette sidste sket, vilde neppe en saa rask avbrytelse av underhandlingerne ha fundet sted. Det er nemlig sikkert, at dette misbilligedes av mange av de høiest stillede og ansete mænd. Og hvor vigtigt var det ikke at vinde tid! Hver indvunden dag, ja hver time vilde ha været av største betydning, først og fremst for forsvarets bedre ordning, men derhos ogsaa av politiske grunde. En opsættelse av bare et par dage, vilde, som det fremgaar av det senere indtrufne, ha høstet den mærkeligste belønning. Nu fik de engelske gesandter 20de mars sine passer. Loddet var kastet.

At det gik saa, skyldtes vistnok kronprinsregenten, som allerede her synes at ha handlet efter den grundsætning, han siden aapent hyldede i de bekjendte ord, at en fyrste ikke maa vige, naar hans

ære angripes. Det bør imidlertid ikke glemmes, at de engelske diplomater denne gang stod langt tilbake i takt og behændighet for den med rette saa høit skattede lord Whitworth, som det foregaaende aar hadde virket med et saa avgjort held.

Vore forsvarsforanstaltninger var begyndt allerede i december 1800, men var ikke strakst drevet med tilstrækkelig kraft. Først 29. januar, da den engelske beslaglæggelse av vore skibe var blit bekjendt, fik indrulleringscheferne i begge riker ordre til at utskrive alt mandskap. I februar 1801 var man dog saa vidt, at 16 linjeskiber, 4 fregatter og 2 brigger var under utrustning — en imponerende styrke, der vilde ha stillet saken ganske anderledes, om den bare hadde været færdig i slutningen av mars. Som bekjendt blev det blokskibene, bare forstærket med 2 linjeskiber, som maatte ta kampen op med lord Nelsons vældige eskadre den 2den april.

Den hovedsakelige indsats fra norsk side var vor andel i den fælles flaate og navnlig det kjække mandskap, som i stort antal (en 3—4 000) og for størstedelen under besværlige marsjer, landveis gjennem Sverige, var gaat ned til Kjøbenhavn like fra slutningen av januar.

Selve kampen («slaget paa reden») er saa vel kjendt, at vi her ikke skal gaa nærmere ind paa den. Den blev ikke alene et hæderfuldt vidnesbyrd, om at Nordens mænd ikke var vanslægtede fra tapre fædre, men gav rikerne en stor anseelse overalt i Europa og medførte tillike en mægtig national opvækkelse, som satte stærke spor i vort aandsliv. Likesom den imidlertid kunde være undgaat, om

underhandlingerne var blit fortsatte i ganske kort tid, — saaledes er det neppe tvilsomt, at den politisk blev en ulykke for os for den nærmere fremtid: De engelske admiraler forstod fuldt vel, hvilken farlig motstander vor flaate vilde være, hvis de mødte den fuldt rustet under seil. Bare at nedkjæmpe den søndre fløi av vor linje hadde ikke, som Nelson ventet, tat 1 time, men nærved 5 timer. Den beslutning modnedes derfor snart i England, at denne flaate maatte man bemægtige sig eller dog tilintetgjøre. Derfor kom det lumske og brutale overfald i 1807 (Kjøbenhavns bombardement 3.—5. september).

Ønske dette blad ut av vor historie vil dog ingen, der formaar at se dypere. Thi uten et 1807 vilde der bl. a. heller ikke kommet noget 1814 saadan, som det kom, men noget, som utvilsomt for samlivet mellem de nordiske folk hadde været et værre brud end det i 1814.

Et staar dog fast, at hint slag er det mægtigste, som er kjæmpet for folkerettens sak. Og saaledes er den evige retfærdighets gang, at det, der til sin tid staar som en ulykke for et folk, det blir senere, ofte meget senere, en adkomst til hæder og ære: nu er alle enige om at prise de skandinaviske folk som foregangsmænd i kampen for folkeretten.

Man har fra dansk side været altfor rask til at anse og tale om dette slag som et tapt slag. Den hele forhandling, efter den første vaabenstilstand paa 24 timer, er et avgjørende vidnesbyrd om, at slaget ikke var nogen engelsk seier, og resultatet blev jo ogsaa i England dømt som «bad terms». Fra sine første fordringer paa forbund med England, hvis en

længere stilstand skulde indrømmes, kom admiralerne helt ned til konventionen av 9. april, hvorefter fiendtligheterne skulde ophøre, de dansk-norske krigsskiber forbli i sin daværende tilstand og vor deltagelse i neutralitetsforbundet suspenderes i 14 uker. Hvad der lettede vor regjering at gaa ind paa ogsaa bare en saadan konvention, var den efterretning om keiser Pauls død 23. mars, som naaede Kjøbenhavn dagen før konventionens avslutning.

Det har ogsaa fra dansk side været lagt liten vægt paa, at de engelske admiraler haddet andet og vigtigere at gjøre end at slite sine kræfter ytterligere op (Nelson hadde jo hat et større mandefald end vor flaate) paa en fortsat kamp ved Kjøbenhavn: de skulde jo ogsaa nedkjæmpe de andre østersjømakter. Det var jo netop dette forhold, der tvang dem til den store eftergivenhet mot Danmark-Norge.

Den 23. oktober 1801 blev den endelige fred sluttet med England. Den nye russiske keiser, Alexander I, opgav neutralitetsforbundets sak, svek ogsaa sine forbundsfæller i forhandlingsmaaten. Og alt blev i forholdet til England i hovedsaken som før krigen; men dette hadde dog maattet indrømme to av de neutrales krav, nemlig at deres skiber skulde kunne seile frit fra havn til havn langs krigførende staters kyster, og at en havn kun skulde ansees for blokeret, naar blokaden var effektiv. Vi fik da ogsaa de glimrende handels- og skibsfartsaar fremover like til den store katastrofe i 1807.

* * *

Exkurs om slaget paa reden.

At slaget ingenlunde var en seier for den ene part og det rene nederlag for den anden, men likefrem et uavgjort slag, fremgaar ogsaa av den omstændighet, at ilden fra vor side, netop da fienden efter sin egen erkjendelse var stedt i den ytterste fare, stansedes ved en befaling ikke av vor kjæmpende chef, men av den regjerende fyrste, der var noksaa langt fra kamppladsen. Heller ikke maa det oversees, at det hvite flag først blev sendt iland av Nelson, og at det likeledes av ham først blev heist paa mastetop, idet kronprinsens adjutant for leiligheten kom ombord til den engelske admiral ikke for at forkynde vaabenstilstand, men kun for at faa vite meningen av hans besynderlige brev til «englændernes brødre». Den hele nordlige del av vor defension med Trekroners meget kraftige batteri og Billes eskadre laa uanfægtet i kampfærdig stand til at fortsætte slaget. Men det er sikkert, at det i begyndelsen blev underhandlet slet fra kronprins Fredriks side, thi ellers hadde Nelson ikke engang faat æren av at tage og brænde de ødelagte gamle skrog av defensionens søndre fløi. Det krigsraad, som holdtes ombord hos ham, mens kaptein Thesiger var iland med hans ovennævnte brev, fraraadede paa det bestemteste enhver fortsættelse av kampen: man hadde 7 skiber paa grund, derav 3 av de største under Trekroners svære kanoner, og ut maatte man for enhver pris av den klemme, hvori man var kommen[1]). Og de mænd, der her talte, var

[1]) En meget god skildring av denne kritiske stilling er meddelt av O. Lütken i «Dannebrog», Aarg. 1880—81, side 94 ff.

gamle erfarne sjøofficerer, hvis navne var verdensberømte med de engelske seire paa alle have. Man maa her ikke glemme det vældige mandetap, de engelske skiber hadde, f. e. linjeskibet «Monarch», som efter engelsk dom hadde et større mandefald end noget engelsk linjeskib under hele krigen med Frankrike. Da den første begeistring var over, kom man ogsaa i England til en rigtigere opfatning av den rette sammenhæng med denne «seier», og det blev umuligt selv for en Nelson at faa utdelt medaljer for slaget, saaledes som det var gjort efter slagene ved St. Vincent og Abukir. Heller ikke blev byen Londons tak voteret for dette slag, som ellers skik var.

Aa nei, de danske og norske sjøgutter bet skarpere fra sig end baade franskmænd og spaniere. Men derfor gav ogsaa engelskmændene dem den største ros, de kunde tage i sin mund, idet det sagdes, at de sloges «som om de hadde været av engelsk blod og ler.» Besynderlig nok har den berømteste nutids-sjøkrigshistoriker, Mahan, ogsaa pekt paa, at Nelsons eget navn synes ham at være av skandinavisk oprindelse. At han skulde være av nordisk herkomst er forøvrig allerede tidligere fremholdt.

Endelig vil jeg gjøre opmærksom paa, hvor liten grund der er til at tvistes om, enten det var J. N. Müller eller P. Willemoes, som Nelson roste for kronprins Fredrik ved taffelet 8. april. Da denne samtale forefaldt, var jo Müller allerede Nelson bekjendt. Han var bleven forestillet for den store admiral i dennes kahyt og hædret med en kort sam-

tale samt derved, at han fik sit værge igjen, uagtet han var fangen mand, og ved at bli forpleiet ombord paa admiralskibet, hvad ikke skete med de andre fangne officerer. Det var derfor naturligt, at Nelson spurte efter den anden av sine to unge motstandere, som han ikke hadde lært personlig at kjende. Det kan vel forøvrigt vel aldrig ha gaat Müller nær, at Nelson skulde ha undlat at anerkjende ham; det vidste han jo med sig selv, at denne hadde gjort. Men at en anden for kronprinsen blev rost som den tapre mand, hvor han selv kunde være ment, det er hans feiltagelse. Besynderligt er det forresten, at Müller aldrig synes at ha fæstet sig ved den kjendsgjerning, at den av de to, som Nelson personlig lærte at kjende og personlig hædrede, det var netop ham selv og ingen anden. Det forekommer mig, at vi fra dansk saavelsom fra norsk side maa erkjende, at der sandelig her ikke foreligger et enten-eller, men simpelthen et for vore sjøofficerer ytterst hædrende baade-og.

Jfr. forøvrig mine «Bemærkninger til de gjængse fortællinger» om dette slag i min bok «For Norges Sag. Ny samling. Kr.a 1917. Jacob Dybwads Forlag». S. 30—44.

VIII.

Fra mars 1802 (freden i Amiens mellem England og Frankrike) til mai 1803 fik de neutrale et litet pusterum; men derefter fulgte en uavbrudt krig like til Napoleons fald i 1814. Den ene store koalitionskrig fulgte efter den anden, men de utkjæmpedes dog længe langt fra vore grænser. Stillingen var

dog saa utryg, at man maatte være forberedt paa med kort varsel, at se sin neutralitet sat paa haard prøve. Der maatte rustninger til, og i oktober 1805 var der samlet 20 000 mand danske tropper i Holsten under kronprinsregentens kommando.

Dette medførte en skjæbnesvanger forandring i regjeringens ledelse: kronprinsen tillikemed utenriksministeren Chr. Bernstorff blev nu til stadighet i Kiel, mens dennes bror Joachim som direktør for utenriksministeriet tillikemed kongen var i Kjøbenhavn og der skulde der forhandles med de fremmede diplomater. Dette var tungvindt og — tidsspildende farligt. Forholdet styrkede og utviklede desuten kronprinsens selvherskertilbøieligheter, og statsraadet var saa at sige sat ut av funktion.

Det lykkedes at bevare neutraliteten ogsaa under den nye koalitionskrig, som i 1806 førte til Preussens totale nederlag, derpaa til russernes — og saa til den ulykkebringende fred i Tilsit 7. og 9. juli 1807 med dens hemmelige bestemmelser. Her paatok den russiske keiser sig at mægle fred mellem Frankrike og England og det paa saadanne vilkaar, at ogsaa Rusland vilde gaa til krig med England, hvis det ikke inden 1. december gav tilfredsstillende svar paa fredstilbudet. Regjeringerne i Kjøbenhavn, Stockholm og Lissabon skulde opfordres til at lukke sine havner for England, og vægrede nogen av dem sig herfor, skulde den behandles som fiende.

Vor regjering var forlængst paa det rene med, at kunde den ikke længere bevare neutraliteten, vilde den slutte sig til England, og dette hadde den paa det eftertrykkeligste meddelt den engelske regje-

ring gjentagne gange — men alt forgjæves. De hemmelige avtaler i Tilsit opskræmte det engelske Torykabinet saaledes, at det ikke længere kunde bevare nogen rolighet i bedømmelsen av vort forhold til England. Det paastod, at vor flaate var næsten fuldt utrustet, mens sandheten var, at den laa avtaklet i sin havn som i den dypeste fred. Herom kunde man let ha overbevist sig. Men saken var, at den bitre erfaring Nelson hadde gjort i 1801 om vor flaates kraft og betydning den hadde omsider modnet beslutningen om at bemægtige sig denne flaate enten som lydig bundsforvandt under engelsk overkommando eller som krigsbytte. Den 19. juli 1807 blev det besluttet, at der «skulde sendes en flaate til Østersjøen for at forvisse sig om Danmarks sindelag.» Rustningerne blev drevne med den største hemmelighet og alt samkvem med fastlandet avbrudt, saa at ingen efterretning herom kunde naa frem til det utsete offer.

Den 3. august laa der da, helt uanet, 12 engelske linjeskiber og mange mindre fartøier ved Helsingør. De forholdt sig ganske fredelig, men antallet voxte hurtig, og den 8. var der 24 linjeskiber og en meget stor transportflaate. Samtidig seilte en anden engelsk eskadre ned i Storebælt, saa at Sjælland var at anse for omringet. Her var der ikke truffet nogetslags forsvarsforanstaltninger.

Fra vor regjerings side var man saa fast overbevist om, at et krav om at opgi vor neutralitet alene vilde komme fra Napoleon, at man til en begyndelse alene blev ængstelig ved den engelske flaates ankomst, fordi man frygtede for, at et saadant fransk

krav derved netop vilde fremkaldes. Men snart kom man ut av vildfarelsen. Først én engelsk diplomat til Kjøbenhavn og saa én til over Tønningen til Kiel, hvor jo kronprinsens hovedkvarter var, la saken helt aapen i al dens voldsomhet. Det var et ultimatum paa ganske faae dage, som bød forbund eller krig; men en uavviselig betingelse for et forbund var, at vor orlogsflaate skulde gives som pant, saaledes at den sattes under engelsk overkommando; efter krigen skulde den leveres tilbake. Betingelsen var det umulig at gaa ind paa. Krigen var brudt ut.

Kronprinsen, som i al hast var kommen til Kjøbenhavn den 11. og reist derfra natten efter tillikemed sin syke far, gav bare nogen ordrer om forsvaret, om byen blev angrepet. Det var nærmest et heldigt træf, at han slap igjennem fiendens krydsere.

De foranstaltninger, som i en saadan hast kunde træffes, var selvfølgelig aldeles utilstrækkelige. Den engelske landhær var 31 000 mand, krigsvante og under de dygtigste førere, deriblandt general Wellesley (den senere hertug av Wellington). Betegnende nok overlotes angrepet helt til landtropperne, uagtet flaaten talte 25 linjeskiber og ca. 40 fregatter og mindre skiber; det var de bitre erfaringer fra 1801, som virkede.

Mot denne styrke hadde man i Kjøbenhavn bare noget over 13 000 mand, og derav var alene 6 000 regulære tropper. Den største og bedste del av den danske hær stod i Holsten og ellers paa halvøen, hvor den hadde gjort sin store nytte, saalænge krigen rasede sydpaa, i Tyskland; men da den om vinteren 1806—7 trak sig helt østover, burde tropperne været bragt

til øerne og hovedsakelig til Sjælland; mot et neutralitetsbrud fra Napoleons side hadde en saa liten styrke ingen betydning. Den fordeling av hæren, som faktisk fandt sted, tvinger til at tænke paa den gamle sætning, at den, som vil forsvare sig overalt, forsvarer intet.

Vi skal ikke videre opholde os ved forsvaret. Der blev vist megen tapperhet ved forskjellige utfald, men de kunde ikke stanse anlæggene av de fiendtlige batterier. Engelskmændene valgte den kampmaate mot den tætbefolkede by, som var den grusomste; de foretok ingen almindelig beleiring, gik ikke frem med løpegrave og foretok ingen storm, som vistnok hurtig hadde git dem seieren; de foretrak et bombardement nærmest for at stikke byen i brand med de mest moderne hjælpemidler (brandraketter). Det begyndte den 2. septbr. om aftenen og varte til den 5. om middagen. Frue kirkes praktfulde, 130 meter høie taarn sank i grus, likesaa universitetet og en mængde andre offentlige bygninger og over 300 almindelige gaarde, mens endnu mange flere blev skadede. Av de civile indbyggere blev omtrent 1600 dræpte, og omtrent 1 000 svært saarede. Skaden paa byen ansloges til 32 millioner kroner. Militæret hadde 188 døde og 346 saarede.

Den 7. maatte byen overgi sig. Betingelsen var, at hele flaaten og alle skibssaker skulde utleveres og det ikke længer som pant, men som krigsbytte: 16 linjeskiber, 10 fregatter, 5 korvetter, 8 brigger, 1 flaatebatteri, 1 stykpram og 29 mindre fartøier samt et fortrinligt materiel, som fyldte 92 transportskiber. Værftet blev saa grundig utplyndret, at selv dør-

laasene blev brukket fra og haandværkernes private værktøi tat. Til eneste gjengjæld lovede fienden at rømme Sjælland med hele sin styrke inden 6 uker fra den 7. septbr.

Det var i og for sig et frygteligt tap. Men det medførte tillike en avgjort svækkelse av forbindelsen med Norge, som jo egentlig til alle tider hadde beroet paa, at vore forenede riker beherskede Kattegat og Skagerak. Og til at vanskeliggjøre denne forbindelse bidrog det ogsaa, at vi ved at komme i krig med England tillike kom i krig med Sverige, som var dets forbundsfælle.

Norges gamle krav paa mere indre selvstyre maatte nu nødvendigvis imøtekommes, kom saa at sige av sig selv. 1. sept. 1807 oprettedes i Kristiania en Regjeringskommission for Norge med prins Kristian August av Augustenborg som formand. Siden 1803 var han ogsaa kommanderende general i det søndenfjældske. Kort efter blev der endvidere oprettet en Overkriminalret (en midlertidig høiesteret for kriminalsaker).

IX.

I april 1808 faldt en svensk hær under G. M. Armfelt ind i Norge. Den blev mødt med overlegen dygtighet, skjønt med underlegen styrke av prins Kristian August, som i en høi officersstilling frivillig hadde kjæmpet i den østerrikske hær mot franskmændene i 1799—1800 og saaledes hadde lært den store krig. Ved Toverud, Trangen og Præstebakke kastede

vor hær fra april—juni fienden ut av landet. Heldigvis opgav ogsaa den forrykte Gustav IV. Adolf i juni sit angrep paa Norge, og der indtraadte paa vor grænse rolige forhold hele aaret ut og saa sluttedes en vaabenstilstand paa kort opsigelse. Denne efterfulgtes 9. og 10. mars 1809 av en længere med en opsigelse paa 10 à 12 dage. Dette var et værk av en av de svenske chefer, oberstløitnant G. Adlersparre. Han fremholdt for prins Kristian August, at der nu snarest skulde bli fred, da han med vesthæren vilde marsjere til Stockholm og fremtvinge en regjeringsforandring. (Dette lykkedes ogsaa som bekjendt, Gustav IV. blev avsat.) En mand, der ved denne leilighet stærkt paavirkede Kristian August, var grev H. Wedel-Jarlsberg, som fra decbr. 1808 ogsaa var medlem av regjeringskommissionen. Han var paa denne tid endnu nærmest at betrakte som politisk skandinav, fri som han, der hadde levet sin ungdom utenfor Norge, var for den her da almindelige motvilje mot alt svenskt eller endog hat til Sverige. Men snart kom han i forbindelse med ledende mænd i Sverige og rettede mere og mere sin interesse mot Norges løsrivelse fra det enevældig styrte Danmark og forening med det konstitutionelle Sverige. For at befordre dette arbeidede disse mænd nu paa at faa Kristian August valgt til svensk tronfølger, da Karl XIII. var barnløs. Det skete ogsaa 18. juli 1809, uagtet der officielt endnu var krig med Sverige, men der hadde rigtignok været dels faktisk, dels officiel vaabenstilstand like siden juni 1808. Kristian August mottok valget med Fredrik VI.'s tillatelse, men forlot Norge først, efterat der endelig var sluttet fred i

Jönköping 10. decbr. 1809, hvorved alt mellem rikerne blev som før krigen. De svensk-norske planer om at faa Norge til at følge med Kristian August i en union med Sverige førte imidlertid ikke til noget; han var altfor loyal mot kong Fredrik til at ville være med paa noget saadant, og grev Wedel fik heller ikke dannet noget parti her for disse planer. Hertil bidrog det meget, at vor regjering hadde faat det ordnet saa, at neutrale skiber kunde føre levnetsmidler til Norge, og at der fra midten av 1809 kunde seiles med kjøbte engelske fribreve (licenses) mellem Norge og England. Dette medførte en stor lettelse her i landet. Trælastpriserne og trælastfragterne naaede en fabelagtig høide og fyldte atter de tomme kasser. Og misnøien med foreningen med Danmark fik ikke længere villige øren.

Under avskedsfesterne for Kristian August fik grev Wedel dannet det mærkelige «Selskab for Norges Vel» (18. jan. 1810), bestaaende da især av høiere embedsmænd. For at motvirke separatistiske tendenser tok Fredrik VI. det «under sin allerhøieste beskyttelse». Det grep straks med stor kraft universitetssaken og satte en stor subskription igang. Her kom nu den til nyt liv fremkaldte handel godt med ved rike bidrag fra de norske søndenfjeldske byer især. Disse var dog ikke store nok til alene at sikre gjennemførelsen; men de var store nok til at aapne kongens og regjeringens øine for, at nu maatte Norges krav her imøtekommes, og 2. sept. 1811 forordnedes oprettelsen av et fuldstændigt universitet i Kristiania. Og nu fulgte ogsaa meget store tilskud fra statens side. Sorø Akademi alene ydede 50 000

Speciedaler i rede sølv. Det skal her ikke glemmes, at mange av Danmarks bedste mænd paa det kraftigste støttede os i denne sak. Det ved den norske subskription indkomne beløp utgjorde 75 773 Sølvspecier.[1]) At vi med én gang fik et virkeligt («fuldstændigt») universitet skyldtes grev Wedels kraftige indgrep i saken. Det aapnede sin virksomhet i 1813; dets første lærere var for det meste norskfødte professorer fra Kjøbenhavns universitet. Men da var allerede Norges løsrivelse fra Danmark besluttet i store makters raad.

Kristian Augusts valg til svensk tronfølger i 1809 bragte ikke de svenske planer paa at vinde Norge den ventede fremgang, og allerede i 1810 (28. mai) døde han pludselig. Den nye tronfølger blev en mand av ganske anden art, den franske marskalk Bernadotte, som 21. august 1810 enstemmig valgtes av den svenske riksdag, og derefter antok navnet Karl Johan, en betydelig personlighet, ikke blot med krigerry, men ogsaa høit skattet som en administrativ kapacitet fra de store territorier, han hadde styret i Nord-Tyskland. Hans syn paa de nordiske landes forhold var selvfølgelig ganske uberørt av alle anti- eller sympatier dem imellem. Et blik paa kartet var nok for ham til at se, at et med Norge forenet Sverige gav en øbeliggenhet, næsten som Englands. Han hadde desuten allerede mistillid til, at Napoleons politiske system kunde bli av varighet. Svenskerne hadde valgt ham som saa at sige Napoleons

---

1) Det anvendtes senere til opførelse av de nye universitetsbygninger, som blev færdige i 1850.

mand og haabede paa ved hans hjælp at vinde det kjære Finland tilbake, som de i freden i Fredrikshamn (17. sept. 1809) hadde maattet avstaa til Ruslands keiser Alexander I. Men det hele kom ganske anderledes. Hertil bidrog meget væsentlig, at de svenske ledende politikere fremdeles hadde sit faste øiemærke paa at vinde Norge: var det først gjort, kunde den økede kraft, som Sverige derved vilde faa, ved første gunstige leilighet brukes til at faa Finland igjen. Om maalet — at vinde Norge — var altsaa de og Karl Johan ganske enige.

Mens alt dette laa og ulmede i sindene, trak det op til et nyt stort europæisk uveir, en kamp mellem Napoleon og keiser Alexander. Karl Johan hadde stor ulyst til at slutte forbund med Napoleon, hvis despotiske sind han kjendte saa vel. Men hadde Napoleon villet garantere ham Norge, var han dog gaaet med ham; men det vilde Napoleon paa ingen maate. Det er, som fornemmer vi skjæbnens vingeslag i dette: Napoleon optraadte ytterst utfordrende mot Sverige, vilde tvinge det til handelsspærring mot England og lot sine tropper i begyndelsen av 1812 besætte Svensk-Pommern. Dette var at arbeide Karl Johan like i hænderne, naar denne utviklede for de svenske statsmænd, at der for Sverige bare var én virkelig alliance mulig, nemlig med dets gamle arvefiende Rusland og dettes forbundne England, som jo allerede var i krig med Danmark-Norge. Der blev altsaa gjort keiser Alexander tilbud om forbund paa betingelse av, at han allerede i mai skulde stille en betydelig russisk styrke til hjælp for at tvinge Fredrik VI. til at avstaa Norge, altsaa før endnu Sverige

kunde ha ydet ham nogen bistand direkte mot Napoleon. Keiser Alexander, som ængstedes svært for den vældige makt, Napoleon kunde reise mot ham, gik med glæde ind paa Sveriges tilbud, og 5. april 1812 sluttedes forbundet i Petersburg. Det blev imidlertid ikke noget av det paatænkte svensk-russiske kup mot Fredrik VI. ved et angrep paa Sjælland, de russiske tropper trængtes andetsteds, og i juli rykkede Napoleon ind i Rusland. Ikke længe efter fandt det mærkelige møte mellem Alexander og Karl Johan sted (30. august 1812) i Åbo, som fik saa stor indflydelse baade paa verdensbegivenheterne og Karl Johans personlige stilling i de kommende aar. Her sluttedes nu en ny forbundstraktat mot Fredrik VI. Dens bestemmelser viser en saa uhørt russisk troløshet mot Danmark og Norge, at enhver retsindig og rolig dømmende maa forfærdes derover: Hvis Fredrik VI. ikke godvillig vilde avstaa Norge, skulde Sjælland angribes om høsten 1812, og Sverige skulde da foruten Norge ogsaa faa Sjælland, Danmark altsaa praktisk talt tilintetgjøres. Heldigvis lot dog heller ikke denne traktat sig gjennemføre paa grund av den vældige kamp i Rusland mot Napoleons hær. Da denne maatte trække sig tilbake og i opløsning gik tilbake gjennem Tyskland, trak den store kamp sig vestover, og nu blev det av værdi for de allierede at faa Fredrik VI. med mot Napoleon. Denne hadde ikke forlangt av ham at stille tropper til deltagelse i toget mot Rusland, saaledes som han hadde tvunget Preussen og Østerrike til at gjøre; der skulde kun stilles 10 000 mand i hertugdømmerne til hjælp ved forsvaret av kysterne.

Dette var tungt nok, da der ogsaa maatte holdes en større styrke paa Sjælland til værn mot Karl Johans ventede angrep. I december blev da Fredrik VI. opfordret av Rusland og England til at gaa med i forbundet mot Frankrike med løfter om store landstrækninger mot syd (som rigtignok ingen av dem besad); men ved den endelige fred skulde han avstaa Norge til Sverige. En saadan byttehandel med sit kongerike Norge fandt kong Fredrik dog ganske uværdig, og han holdt fast ved sit forbund med Napoleon. Men i februar 1813 erklærte han sig dog neutral, idet han i denne henseende støttede sig til Østerrike.

Ogsaa Karl Johans tilbud 31. mai 1813 om at nøie sig med Trondhjems stift, mot at han skulde stille 25 000 mand danske tropper, under Karl Johans kommando, til kampen mot Napoleon, avviste kong Fredrik, da han heller ikke vilde være med paa en deling av Norge.

Det var i sandhed onde tider for Norge og Danmark ikke alene utad, men ogsaa indad. Pengevæsenets forfærdelige uorden hadde fremkaldt den noksom kjendte statsbankerot 5. januar 1813. At maatte holde forholdsvis mange tropper paa benene under en saadan tilstand krævede næsten overmenneskelige kræfter. Men det skete dog.

I 1802 og 1803 hadde Fredrik VI. utført en bedrift, som vel kan sættes ved siden av hans unge dages store værk, den danske bondestands frigjørelse. Han hadde nemlig i hine aar endelig løst en opgave, som man tidligere gang paa gang, efter forgjæves forsøk, hadde maattet la ligge: han grundla og førte

ut i livet en dansk national hær. Den bestod av en linjehær paa 32 000 mand og dertil efterhaanden et landeværn paa 65 000 mand. Det blev en meget god hær (som det siden noksom viste sig i 1848—51). Hvis det hadde kommet til forbund med de allierte, vilde kong Fredrik ha kunnet stille en likesaa stor og likesaa god styrke som Karl Johans svenske fastlandshær. I Norge, som jo hadde sin gamle nationale hær, blev der i 1810 og 1811 truffet en omordning, som gjorde den bevægeligere og medførte, at man nu kunde stille en meget større styrke i aapen mark end tidligere.

Av disse gode kræfter blev der dog kun benyttet et korps paa 10 000 mand infanteri, 2 100 ryttere og 40 kononer under kommando av kongens svoger, prins Fredrik av Hessen[1]), som var en meget dygtig anfører. Dette korps blev i henhold til traktaten med Napoleon av 10. juli knyttet til marskalk Davousts store korps, som stod i Hamburg. Da kampen endelig skulde føres om Norges skjæbne hernede, kunde der ikke faas nogen norske tropper til hjælp; veien mellem rikerne var stængt.

Fredrik VI's stædige opretholdelse av forbundet med Napoleon var under de givne forhold det største feilgrep. Allerede tidligere hadde prins Kristian Fredrik (tronfølgeren) og den norskfødte Niels Rosenkrantz, som siden 1810 var utenriksminister, forsøkt at faa ham til at opgi dette forbund og søke at komme over paa de allieredes side, hvad han vist-

---

1) Han hadde været vicestatholder i Norge fra 1810—mai 1813.

nok ved Østerrikes hjælp hadde kunnet opnaa paa bedste maate, og de samme mænd gjentok atter nu forsøket, men alt forgjæves. Den eneste, om end svake, mulighet for at redde forbindelsen med Norge laa dog i en saadan frontforandring; men herom vilde Fredrik VI. ikke la sig overbevise.

Efter en vaabenstilstand fra 4. juni til 16. august 1813 brøt krigen atter ut paa den store europæiske kampplads i Tyskland, og nu var Østerrike ogsaa med blandt Napoleons fiender. Efter Napoleons nederlag ved Leipzig (18. okt.) trak marskalk Davoust sig tilbake til Hamburg og overlot det danske korps til sin skjæbne. Karl Johan, som i spidsen for de alliereedes nordarmé, i begyndelsen av december trængte ind i Holsten forsøkte med al kraft at omringe korpset; men det slog sig efter flere mindre fægtninger med stor tapperhet i en haard træfning ved Sehested (10. december) gjennem og reddede sig til det stærkt befæstede Rendsborg. Det er sagt med rette, at denne kamp viste, hvor gode kræfter Fredrik VI. hadde i sin hær, om han bare hadde forstaat eller hat mot til at anvende dem. Men det hadde han ikke. Først ut i december hadde han samlet et større korps i Jylland, som vel kunde være sendt sydpaa. Istedetfor det trak han sig med det over paa Fyen, hvor det ikke var til nogen nytte. Det er noget tragikomisk i dette. Han, som altid hadde set sin største lyst i exercis og manøvrer, hadde nu den mest tvingende grund til at benytte det, som var lært, i alvorlig kamp for sine riker, og saa sviktede han. Og saa meget beklageligere var det, som bare nogen faa dages motstand vilde ha nødsaget Karl

Johan til at gaa tilbake og gi sig paa vei mot Frankrike, hvad hans allierede, fremfor alle England, krævede med stadig stigende utaalmodighet. Men Fredrik VI. saa ingen anden utvei for sig end at ta freden, som han kunde faa den. Det blev den noksom kjendte fred i Kiel 14. januar 1814, som brøt den 434-aarige forening mellem Norge og Danmark. Norge hadde der ingen talsmand. Og Norge anerkjendte den ikke for sit vedkommende, men tok nu sin skjæbne i egen haand med et mot og en kraft, som staar for os nu som vidunderlig hos et folk med 7 aars krig og derav 3 alvorlige hungersaar bak sig.

X.

Om forholdet mellem Danmark og Norge under enevoldskongerne indtil adskillelsen i 1814 har professor Edvard Holm i sin tid holdt et foredrag, hvor han siger: «Hvorledes have vi Danske fra vor Side stillet os til Spørgsmaalet om den rette Opfattelse af hin Tid? Ja, det er desto værre ikke behageligt at dvæle herved. Det har været, som om det hele Forhold imellem Danmark og Norge i tidligere Tid ikke engang havde saa megen Interesse for os, at man fandt det Umagen værd at undersøge, hvordan det har været. Man ærgrede sig nok over Udfaldene fra de antidanske Nordmænds Side; men saa trøstede man sig ved nogle haanlige Ord om norske Nordmænd, Ravnorskhed o. a. l., og saa for øvrigt lod man fem være lige. Samtidig kunde man i historiske Skrifter paa den mest paafaldende Maade

sætte sig ud over ethvert Hensyn til Nordmændene. Det er alt andet end tiltalende, i et saa fortjenstfuldt og tidligere saa meget læst Arbeide som «Allen's Haandbog i Fædrelandets Historie» at se det blive fortiet, at Holberg, Tordenskjold og Christian Colbjørnsen vare Nordmænd. Om den dygtige Historiker Andreas Hojer fremhæver Allen udtrykkelig, at han var født Sønderjyde; men naar han paa samme Side i sin Bog kommer til at tale om Holberg, staar der intet om, at denne var født i Norge. Slige for Nordmændene i høieste Grad tirrende Fortielser gjør vel næppe nogen nulevende Forfatter sig skyldig i; men hvad Folk i Skolen lære om Norges Stilling til Danmark er — hvis jeg skal slutte af Lærebøgerne — kun saare lidet og meget uklart. Ja, undertiden give Bøgerne et aldeles skjævt Billede. Man kan finde kortfattede Lærebøger i Danmarks Historie, hvor alt det, der staar om Norge i Tiden fra Reformationen indtil 1814, er, at det paa Rigsdagen i Kjøbenhavn 1536 blev fastsat, at Norge for Fremtiden ikke skulde være et Kongerige for sig, men styres som en Provins af det danske Rige. Enhver, der læser en saadan Bog, maa faa det Indtryk, at Norge i al den Tid har været en Provins af Danmark, og det er fuldstændig falsk. Selv hos dem, der burde vide bedre Besked, kan man træffe besynderlige Forestillinger. For et Par Aar siden har jeg i en ledende Artikel i et af vore større og mere ansete Kjøbenhavnske Blade læst, at Nordmændene indtil 1814 havde staaet under Danmarks Overherredømme. Videre var det Blads Redaktion ikke kommen i Kjendskab til det stats-

retslige Forhold mellem Rigerne. Men jeg gad nok vide, hvor mange der ikke i Grunden have den samme Opfattelse. Og kan man undre sig herover, naar det f. Ex. stadig læres i Skolebøgerne[1]), at Danmark ved Freden i Roskilde afstod Trondhjems Stift til Sverige o. s. v.» «Men er det rigtigt, er det simpelthen klogt, med Hensyn til hele dette Spørgsmaal at være de overlegent ligegyldige og ingen Besked vide? Har det ikke ogsaa, selv bortset derfra, sin Interesse at kjende noget til, hvordan Forholdet har været. Selv om vi nu til Dags med Ro kunne se tilbage paa, at Norge i 1814 blev skilt fra os, da Baandet ganske sikkert alligevel senere vilde være bristet, saa maa vi dog være enige om, at vor Forening med Norge har været en Lykke for vort Land i de Aarhundreder, den fandt Sted.»

«Vistnok er det utvivlsomt,» fortsætter Holm, «at der var det hos Nordmændene, som vakte de Danskes Kritik. Deres vel kjendte svage Side, Selvfølelsen, som de uendelig tidt have faaet at høre, har lige siden Saxos Tid stedse dels opirret de Danske, dels vakt deres komiske Sands. Saadan som Stillingen var imellem de to Riger, kunde det ligge dobbelt nær for Nordmænd, naar de var sammen med Danske, at hævde deres egne Eiendommeligheder. De vilde ikke se disse drukne i den Overvægt, det danske Navn i almindelig Tale havde faaet over det norske.»

---

1) Endnu i 1922 kan man i «Danmarkshistorie fortalt for Børn af N. Nielsen 18de Oplag», som er «anbefalet af Undervisningsministeriet og autoriseret af Københavns Skoledirektion» finde den samme vranglære i fuldeste flor.

«Denne Nordmændenes Svaghed kunde gjøre de Danske pirrelige overfor dem og det til det ganske urimelige..... Til Vederlag for hvad der fra Nordmændenes Side tirrede de Danske, er det høist sandsynligt, at disse have drillet dem som Provinsialister og fremhævet, hvilke Fortrin deres eget Land havde som Regjeringens Sæde, og hvor meget Kjøbenhavn stod over de norske Kjøbstæder o. a. l. Men alt sligt har kun været Smaarivninger og aldeles intet i Sammenligning f. Ex. med Sammenstødene i forrige Aarhundrede [18de] mellem Englændere og Skotter. De have intet havt at sige ved Siden af det meget, der knyttede de Danske til Nordmændene. Dette er ikke en Konstruktion af mig, jeg henviser til Literaturen. Vi kunne tage, hvem vi ville, iblandt de dygtigere danske Forfattere i Tiden efter Holberg fra Erik Pontoppidan og den ældre Sneedorff ned til P. A. Heiberg, Malte Bruun og Nyerup. Det er vanskeligt at sige, hvem af dem der udtaler sig med den stærkeste Sympathi om Norge og det norske Folk. Man se f. Ex. Erik Pontoppidans «Norges naturlige Historie,» som han skrev under Indtrykket af de varme Følelser for dette Land, der greb ham, medens han i nogle Aar var Biskop i Bergen. Paa en Tid, da det ellers endnu var almindeligt i Europa kun at se det hæslige Vilde i den udprægede Fjeldnatur, har han talt med stor Beundring om Norges storslaaet skjønne Bjergegne, og i endnu stærkere Udtryk lægger han sin Kjærlighed til Befolkningen for Dagen. Ikke mindre begeistret over Norge og Nordmændene vendte Historikeren Suhm tilbage fra Trondhjem, hvor han havde levet nogle Aar.....

Det er, som om han ikke kunde nævne Ordet Nordmand uden et eller andet lovprisende Tillægsord.... ..... Men hvor varme Suhms Sympathier end vare for Norge, havde han dog en fuldstændig Sidemand i saa Henseende i den samtidige Tyge Rothe.»

«Ved Siden af de brodervenlige Følelser imod Norge og Nordmændene, som man tør paastaa have været almindelige i Danmark, udviklede der sig en voxende Bevidsthed om, at Nordmændene dannede et i national Henseende selvstændigt Folk i Staten. Naturligvis er det ikke min Mening, at man skulde have holdt det for rimeligt, at Norge fik sin egen Styrelse, saaledes at det i Grunden kun havde Konger fælles med Danmark. Selv i Norge tænkte man slet ikke paa en saadan Adskillelse, i det mindste ikke førend efter 1807. Men det er umuligt andet end at blive slaaet af, hvorledes Fremhævelsen af det norske Element i Staten bliver mere og mere almindelig hos Forfatterne. Naar de skulle tale om Befolkningen i de tvende Riger, bruger de i stedse stærkere Grad Udtryk som danske og norske Undersaatter, det danske og norske Folk, danske og norske Landsmænd, danske og norske Patrioter o. s. v. I den Polemik, som Jakob Baden førte imod Nordal Brun i Anledning af dennes Skuespil «Ejner Tambeskjelve» hedder det: «Hr. Brun er Nordmand, hans Helt ligesaa. Vi ere Danske og stolte af at leve under én Regering med et Folk, som hele Verden ærer.» Tankerne om Betydningen af den natioale Tvedeling stillede sig i Slutningen av det 18de Aarhundrede uvilkaarlig stærkere for den Talendes eller Skrivendes Bevidsthed, end Tilfældet havde været

paa Holbergs Tid, da det politiske Begreb «dansk» helt havde Overvægten.» Om Holberg selv fremhæver Holm andetsteds, at denne Norges største søn i sin tid ogsaa var en tilhænger av den da herskende centralisationslyst, saa at han, da han vilde bruge sin formue til fremme av det aandelige og videnskabelige liv i staten, gav den, ikke til oprettelse av en stiftelse i Norge, men til det i nærheten av Kjøbenhavn liggende Sorø Akademi.

Jeg lar fremdeles E. Holm føre ordet: «Et klart Vidnesbyrd om, hvorledes Tanken om Norges Betydning som et eget Led i Staten blev mere og mere levende for selve de Danske, er den Stilling, de betydeligere Videnskabsmænd hernede indtoge overfor Nordmændenes Krav om et eget Universitet. Hvor lidt jeg end vil underkjende den Virksomhed, som Nordmændene selv udfoldede i denne Sag, hvor store Fortjenester end f. Ex. baade Gunnerus, Nikolai Wergeland og Herman Wedel-Jarlsberg have havt deraf, saa bør det heller ikke glemmes, at den første, der i Midten af det 18de Aarhundrede kraftig tog Ordet for denne nationale Sag, var en Dansk, nemlig Suhm, og dette hans Exempel blev i den følgende Tid fulgt af omtrent alle de Mænd, der her hjemme indtoge en fremragende Plads paa Aandslivets Omraade. Da saa Sagen en Tid var døet hen, var det en danskfødt Mand, Præsten Wilse i Eidsberg i Akershus Stift, der i Aaret 1793 atter reiste den og det med en betydelig Kraft. Vi Danske have Ret til at sige, at vi ikke staa overfor Kristiania Universitet som de, der have set bittert til Tanken om dets Oprettelse saa længe, indtil denne ikke læn-

gere kunde undgaas. Vore dygtigste Mænd have selv med Iver støttet Arbeidet, for at Norge kunde faa sin egen Høiskole.»

«Samler jeg de forskjellige Træk fra Foreningstiden,» fortsætter Holm, «da ser jeg ikke rettere, end at Danske og Nordmænd, naar de bortkaste alle Fordomme, maa kunne enes om Opfattelsen af den. Vi give Nordmændene fuld Ret til at kritisere mangt og meget i den tidligere Tids Styrelse; vi indrømme dem særlig, at denne altfor meget har ladet deres Navn blive trængt tilbage i Sammenligning med det danske; men de have ikke Ret til at tale om Undertrykkelser og Udsugelser som et karakteristisk Træk for hin Tid eller om, at der har været lagt an paa at udnytte deres Land til Fordel for Danmark; de have ikke Lov til at glemme, at det norske Folk har havt de Danskes varme Sympathi, og vi ville mindst af alt finde os i at, hvad der er feilet i hin Tid, endnu den Dag idag, og det tilsat med de urimeligste Paastande, slynges os i Ansigtet og bruges som Støtte for antidanske Følelser. Men nedlægge vi Indsigelse herimod, saa ville vi ikke glemme tillige at erkjende, at vi have trofaste Venner i Norge, og det i ikke ringe Tal, der kunne se det ensidige i den danskfiendtlige Opfattelse. Vi bør støtte dem ved ogsaa fra vor Side villig at anerkjende den Plads, Nordmændene have havt i Fælleshistorien og i Fælleslitteraturen.»

Til dette sidste forhold kommer Holm nogen aar senere tilbake paa en særdeles indtrængende maate, idet han siger:

«Adskillelsen fra Norge betegnede tillige en vig-

tig Svækkelse av det nordiske Element i Staten. Saa nær som det danske og det norske Folk, — trods alle Forskelle i Folkekarakteren, — i Tidens Løb var komne til at staa hinanden igjennem talløse Berøringer og ganske særlig ved fælles Literatur og Bogsprog, havde dette Forhold maattet have en overordentlig stor Vægt over for den til sine Tider næsten overvældende Indtrængen av tyske Elementer, som vort Fædreland havde været udsat for, og som havde været saa farlige for det i national Henseende. Der kan ingen Tvivl være om, at Forbindelsen med Norge, — vi behøver blot at tænke paa Holberg, — har støttet vor Nationalitet betydeligt under de Farer, der her havde vist sig, og at den har hjulpet stærkt til, at Kampen med det fremmede ikke endte værre, end den gjorde.» — — —

«Man har fra norsk Side udtalt, at det var en Lykke, at Adskillelsen fra Danmark hidførtes ved Begivenheder udefra, uden at der dertil knytter sig Minder om Krænkelse af Loyalitet imod Kongen eller noget Brud paa gammelt broderligt Forhold til det danske Folk. Denne Følelse deles af enhver Dansk, og der kan ingen Tvivl være om, at netop fordi det blev undgaaet, kunde — tiltrods for de Mislyd, der særlig en vis Tid kom frem — under helt forandrede Forhold en Forbindelse imellem Dansk og Norsk snart gjenoplives, der har baaret rige Frugter i kulturel Henseende.»

«Men bitre er naturligvis dog for enhver Dansk de Minder, der knytter sig til Begivenhederne i 1813 og 1814, ikke alene fordi de vækker Tanken om, at vort Fædreland ogsaa dengang har været Genstand

for Vold og Uret, men tillige fordi det smerter at se den Maade, hvorpaa Fredrik VI. førte den sidste Kamp for Norge. Der kan ingen Tvivl være om, at Minderne fra Trængselsaarene fra 1807—1814 vilde have stillet sig anderledes baade for Danske og Nordmænd, saafremt Fredrik VI. havde slaaet et kraftigt Slag for den gamle Forening. Fremfor alt vilde Nordmændene i saa Fald, baade i 1814, i Stedet for at holde sig for ladte i Stikken af Danmark, og ligeledes i de nærmest følgende Tiaar have set med andre Øine tilbage paa den gamle Forening og paa det danske Folk, end Tilfældet skulde blive. Selv om et heldigt Udfald af Kampen i Længden havde været umuligt, kan man ikke andet end savne en Daad som Slaget 2. April eller Forsvaret for Dybbøl, og hvem tvivler om, at den Tapperhed, hvormed der blev kjæmpet ved Sehested, ogsaa vilde være bleven vist i større Kampe, naar der var blevet givet Leilighed dertil!»

* * *

Edv. Holms alvorlige og indtrængende ord har paa et punkt virket bestemmende paa danske læreboksforfattere: Fortielserne av, at saa mange av vore store mænd var nordmænd, er det slut med. Men paa andre punkter er misforstaaelserne fremdeles i fuld flor. Opfatningen f. ex. av, hvad der skete paa riksdagen i Kjøbenhavn 1536 med hensyn til Norges statsretslige stilling er fremdeles saa omtrent like feilagtig. Man kan endnu finde den lære, at Norge fra 1536 var en dansk provins, og det har jo Holm erklæret for f a l s k l æ r e. Og likesaa er

der megen misforstaaelse i Danmark av, hvad der skete i 1814, da Fredrik VI. maattte avstaa sit norske rike. Noget av, der støter os nordmænd mest av danske ytringer om Norge er den almindelige ordvending «da vi tabte Norge.» Danmark har jo aldrig besiddet Norge, ikke en dag. Hvis man sagde: «Da vor konge tabte sit norske rige» eller «Da vor forening med Norge gik tabt» — ja saa vilde man nævne saken med sit rette navn.

Tillæg om Kong Kristian III.

Hvad der foran (s. 11) er sagt om Kristian III. i hans forhold til Norge tiltrænger en noget utførligere omtale, saa meget mere som denne konge i tidligere dansk og baade tidligere og senere norsk historieskrivning paa grund av manglende kjendskap til, hvad der virkelig skete paa riksdagen i Kjøbenhavn i 1536, er blit helt uretfærdigt bedømt. Vor norske professor Ludv. Daae og noget senere den danske professor Kr. Erslev har, støttet til nyere kildestudier og grundige arkivundersøkelser, paavist, at det paa hin riksdag saa langtfra var adelen som fik et overtag over kongemagten, at det tvertimot var det helt motsatte, som fandt sted: Det var adelen, som derefter i lydighet maatte bøie sig for kongen. I en fortrinlig avhandling har senere vor norske professor Oscar Alb. Johnsen[1]) paavist det ganske

1) «Nogle bemærkninger om Kristian den tredie som norsk konge» i «Historiske Skrifter, tilegnede Professor Dr. Ludvig Daae &c. Chra. 1904.»

uholdbare i den norske senere historieskrivnings fremstilling av denne konges virksomhet.

Kristian III. var tidligere fremstillet som den svage, uduelige, intellektuelt inkompetente personlighet. Nu forstaar man, at utviklingen fra 1536 tog en ny retning, at kongemagten, som under Fredrik I. hadde naaet et lavmaal av indflydelse, i den følgende tid stadig voxte, og man erkjender, at dette avhang av Kristian III. selv. «Under yderst vanskelige forhold, truet af smaa og store fiender paa alle kanter, forstod han med beundringsværdigt fremsyn, konsekvens og en kraft, der ikke blev mindre, fordi den ledsagedes af besindighed og pligttroskab, at styre statsskibet lykkelig ud af de farligste skjær,» siger Oscar Alb. Johnsen. «Kristian III. stansede Danmarks opløsning; han bragte kongedømmets og statens tanke til seir,» er Erslevs dom. Og denne grundige forsker paaviser ogsaa, hvorledes denne kongedømmets forøkte magt viser sig i en varm omhu for folkets vel og en stadig kontrol med embedsmændenes færd likeoverfor undersaatterne. Saaledes bedømmes han ogsaa af den senere danske historieskrivning. «Besindighed, skarp og sikker dømmekraft, aldrig svigtende fasthed, det er de egenskaber, man nu tillægger denne mand, hvis svaghed og uduelighed man forhen ikke aflod at betone.»

Men i Norge blev man i stor utstrækning staaende ved denne gamle urigtige opfattelse av ham baade i skrift og i tale, ikke mindst i lærebøkerne. Han dadledes ogsaa for, at han ikke forstod betydningen av at hævde kongeættens arveret til Norges krone, som vor landslov jo gav ham fuld anledning

til. Nu viser imidlertid hans haandfæstning, at han fik indført en faktisk arveret for sin æt, om end riksraadets valgret theoretisk blev staaende. Hævde sin personlige arveret til Norge kunde han ikke, da den fængslede Kristian II. og hans efterkommere var nærmere berettigede, og denne slægt hadde saare mægtige støtter i Europa, bl. a. dets mægtigste fyrste, keiser Karl V. Men for sine efterfølgere reddede han denne arveret, idet han lot sine brødre anta titelen «arvinger til Norge». Herved var det jo git, at han ogsaa selv ansaa sig i besiddelse av den samme arveret. Professor O. A. Johnsen har træffende karakteriseret denne situation saaledes: «Arveretten til Norge har staaet for kong Kristian som et særdeles attraaværdigt klenodie, men farligt at bære tilskue, fordi den egentlig ikke tilkom ham, og hans mange og mægtige modstandere godt vidste dette. Hvad gjorde han saa? Han hævdede sin ret til Norge saavelsom til Danmark i kraft av valgretten, gjemte klenodiet vel og bevarede det derved for sig og sit hus. Vi maa saaledes hævde, at det ikke var svaghed og uduelighed, der dikterede Kristian III.'s stilling til Norge i arverets- og selvstændighedsspørgsmaalet, men en klar erkjendelse af den politiske situation, forbundet med et stort fremsyn. Og med en mærkelig smidighed og dygtighed har han formaaet at afvinde den stilling, han saaledes maatte indtage, dens fordele: at borttage det retslige grundlag for sine modstanderes krav, og at afvende dens uheldige følger for kongehuset: tabet af en selvstændig, paa arveretten grundet position i Norge.»

Noget av det, som man i Norge mest har dadlet

hos denne konge er, at han gav det danske riksraad adgang til at blande sig ind i de norske regjeringsanliggender og navnlig til at disponere over de norske len. Nu er det sikkert, efter Professor Kr. Erslevs grundige undersøkelser, at han i Danmark helt omlagde lensstyrelsen, saa at lensmændene derefter alene blev kongelige embedsmænd. Og saaledes blev det ogsaa i Norge. Kongen fastsætter forleningsvilkaarene, ansætter lensmændene, gir dem instruxer og kontrollerer deres embedsførsel. Men der blev ansat hovedsakelig danske adelsmænd som lensmænd i Norge, og heri er vel at søke grunden til, at man kom til den mening, at det var den danske riksraads indflytelse, som her gjorde sig gjældende. Grunden var imidlertid en helt anden, der fandtes ikke længere saa mange norske adelsmænd, som kongen hadde bruk for. De store adelsætter i Norge var jo i hans tid utdøde, og den lavere adel blev virkelig benyttet, hvor den kunde benyttes, som i lagmandsstillingerne og i de mindre len. Og de faae norske adelsmænd av høiere rang blev virkelig benyttede i store len, som f. e. Kristofer Galde i det vigtige Trondhjems len.

Kong Kristian III.'s arbeide som norsk konge gik ut paa at imøtekomme folkets berettigede krav paa, at bli holdt ved Norges lov og ret, gamle friheter og privilegier, og paa at ophjælpe landet økonomisk ved at bringe handelen fra utlændingerne over til landets egne borgere. Det er med rette sagt om ham, at «skjønt han i Danmark kom som erobrer og under hele sin regjering ikke aflod at øge kongedømmets myndighed, dog opnaaede en almindelig tillid og hengivenhed blandt alle klasser, endog blandt

adelen, saaledes ogsaa i Norge. Hans regjering begyndte under oprør og gjentagne reisninger; men uroen lægger sig, og den almindelige misnøie og bitterhed afløses af en ny følelse af mærkelig beroligende virkning: tilliden til kongen.»

Den største norske ankepost mot Kristian III. er hans forhold ved reformationens indførelse. Her har man nærmest villet se den ledende tanke i hans reformationsverk som bare griskhet efter kirkens gods og guld og ublu havesyke.

Reformationen maatte indføres i Norge, efterat den var indført i Danmark, baade efter kong Kristians overbevisning om den lutherske læres ret og rigtighet likeoverfor den romerske kirkes lære og fordi det var blit en politisk umulighet at undlate dette. Men naar saa var, da maatte ogsaa kirkernes kostbarheter fjærnes. De hørte jo til den gamle gudstjeneste og skulde og kunde ikke brukes i den nye paa ganske litet nær. Det var da utvilsomt det rigtige, at de blev inddragne under kronen, det vil i vor tids sprog si i statskassen; for ellers vilde de vel være blit forskuslet. Men ved embedsmændenes uforstand og hat til pavekirken fik dette vistnok ofte utseende av en plyndring. Nu var imidlertid kirkens vigtigste eiendom ikke disse kostbarheter, men dens jordegods. Klostrenes gods hadde man begyndt at sekularisere allerede under de to foregaaende konger, og bispegodset maatte selvfølgelig efter den nye kirkeordning likeledes inddrages under kronen; det skete da ogsaa likesaavel i Danmark som i Norge. Derimot bemægtigede kongen sig ikke domkapitlernes betydelige gods, men henlagde det under den nye prote-

stantiske kirke til utdannelse av de nye lutherske prester. Selve hovedmængden av kirkegodset var det, som laa til kirkernes vedlikehold og til prestenes underhold, men det blev ikke rørt av kong Kristian III. og heller ikke av hans efterfølgere.

I et brev til Eske Bille av 17. juni 1537 fremmsætter Kristian III. sine principer for den norske reformation, og de betegnes av R. Keyser i hans kirkehistorie som «maadeholdne og kloge». Biskop Bang siger om dem, at de var «sunde og ægte kirkelige». Nogen paagaaende og utfordrende iver viste kongen ikke i dette store virke, det nye blev gjennemført lidt efter lidt, og at dette var det heldigste baade for konge og folk, er utvilsomt.

Jeg kan ikke slutte dette avsnit bedre end ved at gjengi de ord, hvormed professor Osc. Alb. Johnsen slutter sin førnævnte avhandling fra 1904: «Den dom, den norske historieskrivning lige til det sidste har fældt over Kristian III. som regent, nemlig at han var en svag, uduelig, evneløs konge, «saa tarvelig udstyret med de for en hersker nødvendige egenskaber», finder aldeles ingen støtte i Kristian III.'s norske historie. Tvertimod viser denne konge i hele sit forhold til Norge, saavelsom i sit forhold til Danmark, netop de modsatte egenskaber: klogskab, klar dømmekraft, konsekvens og fasthed, forenet med besindighed og humanitet; i det hele en betydelig evne til at lede sine undersaatter og vinde deres tillid og hengivenhed trods alt, hvad der fra først af kunde stille sig imellem dem og ham. Altid sigtende paa kongedømmets magt, unionens bevarelse og undersaatternes fremgang har han under de vanskeligste

forhold gjennemført eller forberedt store reformer og paa de fleste af styrelsens omraader udstukket de baner, hans efterfølgere i det hele kom til at følge, om end ikke altid med den sindighed og dygtighed som Kristian III. selv. Det er et af hans store fortrin som regent, at han ikke efterstræbte magtens skin, men magten selv, at han aldrig greb efter det uopnaaelige og usikre, men vidste at finde de sikre fremskridtsveie og med fasthed og lempe at lede sine folk frem ad disse veie. Han har i sandhed fortjent en smukkere og værdigere plads i vor historie end den, vor historieskrivning hidtil har anvist ham.»

I Norge er det en meget utbredt misforstaaelse, at foreningen med Danmark bare har været til vor ulykke. Og sandheten er dog den, at tiltrods for mange misligheter fra styrelsens side baade i Danmark og i Norge, har vore rikers forening været, stort set, en lykke for begge vore folk: uten den hadde ingen av os nu været en selvstændig stat.